

**BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
VLADA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE
RADNA GRUPA ZA DONOŠENJE PRIJEDLOGA MJERA ZA ADEKVATNO
POSTUPANJE I TRETMAN DJECE S POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU**

**PRIJEDLOG MJERA ZA ADEKVATNO POSTUPANJE I TRETMAN
DJECE S POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU**

Sarajevo, rujan/septembar 2025. godine

PRIJEDLOG MJERA ZA ADEKVATNO POSTUPANJE I TRETMAN DJECE S POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU

I. UVODNE NAPOMENE

Na svojoj 37. sjednici od 25.06.2024. godine Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) donijela je Zaključak V. broj: 1037/2024 kojim je primila na znanje Informaciju o pitanju smještaja djece sa poremećajima i lakim mentalnim poremećajima u ustanove socijalne zaštite, dostavljenu aktom Federalnog ministarstva rada i socijalne politike broj: 01-45-630/24 LK od 10.06.2024. godine. Točkom 2. predmetnog Zaključka Vlada Federacije je zadužila Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i sva kantonalna ministarstva nadležna za oblast socijalne politike i oblast zdravstva da dostave prijedloge članova Radne grupe za rješavanje problematike smještaja djece s poremećajima i lakim mentalnim poremećajima u ustanove.

Nakon što su dostavljeni prijedlozi članova navedene Radne grupe, Vlada Federacije je na svojoj 43. sjednici od 19.11.2024. godine imenovala Radnu grupu za donošenje prijedloga mjera za adekvatno postupanje i tretman djece s poremećajima u ponašanju u sljedećem sastavu:

- 1) **Janja Milinković**, Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi Hercegovačko-neretvanskog kantona, predsjedavajuća;
- 2) **Miroslav Jurešić**, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, zamjenik predsjedavajuće;
- 3) **Anja Andrić Alibegović**, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, članica;
- 4) **Emina Zuko**, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, članica;
- 5) **Goran Čerkez**, Federalno ministarstvo zdravstva, član;
- 6) **Esmina Avdibegović**, Federalno ministarstvo zdravstva, članica;
- 7) **Adnan Kreso**, Ministarstvo zdravstva i socijalne politike Unsko-sanskog kantona, član;
- 8) **Muhamed Hadžić**, Ministarstvo za socijalnu politiku, zdravstvo, raseljena lica i izbjeglice Bosansko-podrinjskog kantona, član;
- 9) **Ilija Krišto**, Ministarstvo rada, zdravstva, socijalne skrbi i prognanih Kantona 10, član;
- 10) **Smaragda Lučkin**, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo, članica;
- 11) **Selma Avdić Hajrović**, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo, članica;
- 12) **Emina Vukas-Salihbegović**, Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo, članica;
- 13) **Jelena Šimić**, Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi Zapadno-hercegovačkog kantona, članica;
- 14) **Sanja Marjanović**, Ministarstvo zdravstva i socijalne politike Srednjobosanskog kantona, članica;
- 15) **Edin Arnaut**, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona, član;
- 16) **Elizabeta Perić**, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona, članica;
- 17) **Hana Busuladžić**, Ministarstvo zdravstva Zeničko-dobojskog kantona, članica;
- 18) **Suada Selimović**, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona, članica;
- 19) **Nizama Mešanović**, Ministarstvo zdravstva Tuzlanskog kantona, članica i
- 20) **Malik Tvica**, Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne politike Posavskog kantona, član.

Zadatak navedene Radne grupe je bio da sačini i Vladi Federacije dostavi prijedlog mjera za adekvatno postupanje i tretman djece kojoj je dijagnosticiran poremećaj u ponašanju i osjećajima koji se pojavljuju u djetinjstvu i adolescenciji kroz sistem socijalne i zdravstvene zaštite. Postupajući po predmetnom zaduženju, Radna grupa je, nakon inicijalnog razmatranja i analiziranja problema, sačinila prijedlog mjera koje su prikazane u nastavku ovoga dokumenta.

II. KLJUČNI IZAZOVI

Identifikacija i razumijevanje izazova s kojima se suočavaju djeca s poremećajima u ponašanju i sustavi koji ih prate, preduvjet su za oblikovanje učinkovitih politika, razvoj usluga i pružanje podrške koja počiva na pravima i potrebama djeteta. Ovo poglavlje donosi pregled najizraženijih, sustavno prisutnih i međusobno povezanih izazova koji otežavaju ranu identifikaciju, adekvatnu procjenu, tretman i dugoročno zbrinjavanje djece s poremećajima u ponašanju u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Premda izazovi koji slijede ne iscrpljuju sve probleme u ovom kompleksnom području, oni predstavljaju temeljne točke zastoja u sustavu na koje je potrebno primarno i prioritetno djelovati. Njihovo rješavanje ne samo da bi značajno unaprijedilo kvalitetu podrške djeci i njihovim obiteljima, već bi osiguralo učinkovitije korištenje postojećih resursa, jačanje međusektorske suradnje i bolju zaštitu prava djece.

Izazovi su prikazani u narativno-opisnom obliku kako bi se, osim njihove stručne dimenzije, istaknula i ljudska, iskustvena i sistemska pozadina problema, što je ključno za stvaranje stvarnog razumijevanja i za donošenje učinkovitih, smislenih rješenja.

II. 1. Nedostatak jedinstvene definicije i kriterija

U području rada s djecom s poremećajima u ponašanju jedan od temeljnih problema jest nepostojanje usklađene i jedinstvene definicije ovog pojma među različitim sektorima kao što su zdravstvo, obrazovanje, socijalna zaštita i pravosuđe. Svaka od ovih oblasti, vođena vlastitim zakonodavstvom, profesionalnim jezikom i metodologijama, razvija svoje pojmovnike i kriterije, što dovodi do situacije u kojoj isto dijete može biti klasificirano na različite načine, ovisno o tome tko procjenjuje njegovo ponašanje i u kojem kontekstu.

Na primjer, dijete koje u školi pokazuje impulsivno ili agresivno ponašanje može biti opisano kao "problematično" ili "nedisciplinirano", dok bi ga stručnjak iz zdravstva možda okarakterizirao kao dijete s "opoziciono prkosnim poremećajem" ili "poremećajem ponašanja" prema dijagnostičkim kriterijima iz međunarodnih klasifikacija bolesti (ICD-10, ICD-11 ili DSM-V). Istovremeno, u sustavu socijalne zaštite dijete može biti označeno kao "dijete u riziku", dok će ga pravosuđe tretirati kao "maloljetnog počinitelja prekršaja" ako njegovo ponašanje preraste u delinkventno. U cijelom tom procesu, dijete postaje izgubljeno u prijevodu među sektorima – bez jasne slike o tome što mu je zapravo potrebno i kako se prema njemu treba postupati.

Ovakva fragmentacija uzrokuje višestruke probleme. Prvo, otežava postavljanje pravovremene i točne procjene potreba djeteta, jer ne postoji zajednički okvir na osnovu kojeg bi se svi uključeni stručnjaci orijentirali. Drugo, sprječava učinkovitu međusektorsku suradnju, jer se ne govori "istim jezikom", što otežava izradu zajedničkih planova podrške i intervencije. Treće, povećava se rizik od pogrešne ili zakašnjele reakcije sistema – bilo kroz preblage, bilo kroz pretjerano restriktivne mjere.

Dodatni problem predstavlja činjenica da se u mnogim slučajevima ponašajni problemi kod djece promatraju izdvojeno, bez uzimanja u obzir šireg konteksta – emocionalnog razvoja, traume, obiteljskih odnosa, školskog okruženja i socioekonomskih uvjeta. Bez integrirane procjene i bez zajedničkih, funkcionalnih kriterija koji bi obuhvatili i simptome i okolnosti, postoji ozbiljna opasnost da se djeca etiketiraju, a ne razumiju. Etikete poput "nasilno", "neodgojeno", "nemoguće" ne samo da ne pomažu, nego često vode ka isključenju djeteta iz obrazovnog sistema, zajednice, pa i vlastite obitelji.

Rješenje ovog izazova ne nalazi se u stvaranju još jedne definicije, već u izgradnji međusektorski prihvaćenog, sveobuhvatnog okvira za procjenu i kategorizaciju djece s ponašajnim teškoćama, koji će uključivati jasne pokazatelje, razine rizika i potrebe za intervencijom, temeljene na najboljim međunarodnim praksama. Takav okvir ne mora isključivati medicinsku dijagnostiku, ali ju mora nadopuniti socijalnim, obrazovnim i kontekstualnim pokazateljima kako bi odgovori sistema bili prilagođeni stvarnim potrebama djeteta, a ne njegovim simptomima.

II. 2. Nepostojanje centralne evidencije i praćenja toka slučaja

Djeca s poremećajima u ponašanju često prolaze kroz različite dijelove institucionalnog sistema – obrazovanje, zdravstvo, socijalnu zaštitu, pa ponekad i pravosuđe. Međutim, ono što se ne mijenja bez obzira na instituciju kroz koju dijete prolazi jest činjenica da njihova priča najčešće ostaje nepovezana i nevidljiva u cjelini. Svaki sektor vodi vlastite evidencije, a informacije o djetetu se razmjenjuju – ako se uopće razmjenjuju – sporadično, nesustavno i često bez pristanka i uvida roditelja ili samog djeteta.

U praksi to znači da jedno dijete može imati psihološki nalaz u školi, dijagnostičku ocjenu u zdravstvenom kartonu, bilješke pedagoga ili socijalnog radnika, ali nitko od stručnjaka ne posjeduje cjelovitu sliku o djetetovoj situaciji. Nedostatak jedinstvene, koordinirane dokumentacije i sistematskog praćenja toka slučaja onemogućava planiranje dugoročne podrške, procjenu učinka prethodnih mjera i izgradnju kvalitetnog odnosa povjerenja s djetetom i njegovom obitelji.

U nedostatku centralne evidencije, informacije o djetetu postaju "zarobljene" unutar sektora, često pohranjene u papirnim arhivama, zatvorenim bazama podataka ili osobnim bilješkama stručnjaka. Kada dijete promijeni školu, grad ili ustanovu, njegov "slučaj" počinje iznova, kao da sve što se do tada dogodilo nikada nije ni postojalo. Time se gubi dragocjeno vrijeme, ali i stručni uvid u ono što je djetetu pomagalo, što nije funkcioniralo i tko je sve bio uključen u rad s njim.

Ovakav sistem također dovodi do dupliciranja napora jer više stručnjaka može paralelno raditi s istim djetetom, a da pri tome međusobno nisu upoznati s aktivnostima i preporukama drugih. S druge strane, moguće je i da nitko ne preuzme odgovornost, jer svi očekuju da je "netko drugi već uključen". U oba slučaja, rezultat je isti: dijete ostaje bez učinkovite i usklađene podrške.

Osim što otežava rad stručnjaka, nedostatak integriranog pristupa negativno djeluje i na samo dijete. Djeca i adolescenti često iskazuju frustraciju jer moraju iznova prepričavati svoje probleme svakom novom stručnjaku. Osjećaj da ih nitko ne sluša, da sustav ne pamti njihovu priču i da su svedeni na "slučaj" dodatno produbljuje njihovu emocionalnu nesigurnost i nepovjerenje prema odraslima.

Izgradnja jedinstvenog sistema evidencije i praćenja toka slučaja, uz jasno definirane mehanizme zaštite privatnosti i prava djeteta, predstavlja jedan od temeljnih preduvjeta za kvalitetan i učinkovit sustav podrške djeci s ponašajnim teškoćama. Takav sistem ne znači samo informatičku bazu podataka, već i uspostavu jasnih pravila o tome tko bilježi, tko pristupa, tko koordinira, kako

se informacije razmjenjuju, te kako se prate rezultati intervencija kroz vrijeme. Kada bi svi relevantni akteri, kao što su škole, centri za socijalni rad, zdravstvene ustanove i pravosudni organi, imali pristup zajedničkim informacijama u skladu s profesionalnim i etičkim standardima, bilo bi moguće planirati podršku koja je usklađena, dosljedna i vođena najboljim interesom djeteta.

II. 3. Neravnomjerna dostupnost usluga

Pristup podršci djeci s poremećajima u ponašanju u velikoj mjeri ovisi o mjestu stanovanja. Iako bi svako dijete, neovisno o geografskom, socijalnom ili ekonomskom porijeklu, trebalo imati jednaku šansu za pravovremenu i kvalitetnu pomoć, stvarnost je znatno drugačija. U praksi, djeca koja žive u urbanim sredinama, posebno u većim gradskim centrima, imaju daleko veću vjerojatnost da će im biti dostupni psiholozi, socijalni radnici, savjetovališta, specijalizirani tretmani i multidisciplinarni timovi. S druge strane, djeca u ruralnim i udaljenim područjima često odrastaju bez ikakvog sustava podrške koji bi odgovorio na njihove razvojne, emocionalne ili ponašajne teškoće.

Ova teritorijalna neujednačenost rezultira ozbiljnom strukturnom nepravdom. U nekim kantonima postoje specijalizirane ustanove, mobilni timovi, školski psiholozi i obiteljski savjetnici. U drugima, pak, sustav se svodi na osnovne socijalne usluge, najčešće preopterećene i nedovoljno stručne da bi odgovorile na kompleksne potrebe ove djece. Postoji i značajna razlika među općinama unutar istih kantona, ovisno o lokalnim budžetima, političkoj volji i inicijativama pojedinaca.

Neravnomjerna dostupnost usluga ne utječe samo na djecu, već i na njihove obitelji. Roditelji koji žive u mjestima bez potrebne stručne infrastrukture često osjećaju bespomoćnost i napuštenost. Umjesto da budu podržani i osnaženi, suočeni su s birokratskim preprekama, putovanjima u druge gradove i dugim listama čekanja, što dodatno pogoršava ionako već tešku obiteljsku situaciju. U nekim slučajevima, jedina dostupna "intervencija" postaje institucionalizacija djeteta, iako bi pravovremena pomoć u zajednici mogla spriječiti pogoršanje problema.

Ova situacija posebno pogađa djecu iz socijalno ranjivih skupina koja žive u siromaštvu, pripadaju nacionalnim manjinama, imaju roditelje s invaliditetom, mentalnim teškoćama ili problemima ovisnosti. Ona najčešće i najviše trebaju podršku, a ujedno su najčešće ona koja joj nemaju pristup. Time se dodatno učvršćuju postojeće društvene nejednakosti i prekida se temeljno načelo jednakih šansi za svako dijete.

Jedan od osnovnih izazova u ovom području jest i nedostatak standardiziranih minimalnih usluga koje bi morale postojati u svim lokalnim zajednicama, bez obzira na veličinu, razvijenost ili lokalnu politiku. Sustav se još uvijek oslanja na projekte, donatorske inicijative ili pojedinačne entuzijaste, umjesto da na nacionalnoj ili entitetskoj razini definira obvezu osiguravanja univerzalno dostupnih servisa.

Rješenje ovog problema ne leži samo u širenju postojeće mreže ustanova, već u razvoju fleksibilnih i inovativnih modela koji uključuju mobilne timove, terenski rad, digitalne platforme za savjetovanje i jačanje kapaciteta lokalnih aktera kroz obuku, mentorstvo i kontinuiranu superviziju. Djeca ne mogu birati gdje će se roditi i odrastati, ali društvo može odlučiti hoće li im pružiti jednake šanse, bez obzira na to gdje žive.

II. 4. Ograničeni kapaciteti obrazovnog sustava

Obrazovni sustav predstavlja jedno od najvažnijih okruženja u kojem se ponašajni problemi djece najranije uočavaju. No, upravo taj prvi kontakt često ostaje neprepoznat, zanemaren ili, što je još

opasnije, pogrešno protumačen. U mnogim školama ponašanja poput impulzivnosti, agresivnosti, povlačenja ili odbijanja suradnje tumače se isključivo kao neposluh ili manjak kućnog odgoja. Umjesto kao moguće posljedice trauma, emocionalnih teškoća ili razvojnih poremećaja, takva ponašanja bivaju sankcionirana školskim mjerama, a ne praćena odgovarajućim stručnim intervencijama.

Jedan od ključnih problema jest nedostatak specijaliziranog stručnog kadra unutar obrazovnog sustava. U velikom broju škola ne postoje psiholozi, pedagozi, socijalni pedagozi ni defektolozi, a kada i postoje, broj učenika na jednog stručnog suradnika višestruko premašuje preporučene standarde. Učitelji i nastavnici, s druge strane, nerijetko nisu educirani za prepoznavanje ponašajnih poremećaja, niti za primjenu strategija upravljanja razredom koje su temeljene na razvojnim, a ne samo disciplinarnim principima.

U ovakvom sustavu često se propušta prilika za ranu intervenciju, koja je presudna za sprječavanje daljnje eskalacije problema. Umjesto podrške, dijete s teškoćama u ponašanju biva izolirano – najprije emocionalno, a zatim i fizički – kroz mjere udaljavanja iz učionice, uskraćivanje sudjelovanja u aktivnostima, pa čak i premještanje iz škole u školu. Time škola, koja bi trebala biti temelj integracije, postaje mjesto gdje dijete doživljava odbacivanje.

Sustav također rijetko prepoznaje da ponašajni problemi često nisu isključivo "u djetetu", već mogu biti i reakcija na nepoticažno školsko okruženje, neprimjeren pristup nastavnika, vršnjačko nasilje ili neprepoznate teškoće u učenju. Bez cjelovitog pogleda na dijete i bez suradnje s drugim sektorima, škole ostaju same u suočavanju s problemima za koje nisu ni odgovorne, ni dovoljno opremljene.

Poseban izazov predstavlja i nedostatak strukturiranih mehanizama za suradnju s drugim sektorima, posebno s centrima za socijalnu skrb, savjetovalištim i zdravstvenim ustanovama. Kada se i pokušaju uspostaviti takvi kontakti, često izostaju protokoli, vremenski okviri, jasne odgovornosti i definirani načini praćenja.

Sve navedeno vodi do toga da se dijete s teškoćama u ponašanju umjesto podrške i razumijevanja, suočava s odbacivanjem, neprihvatanjem i stigmatizacijom. Uloga obrazovnog sustava ne bi smjela biti samo u prenošenju znanja, već i u prepoznavanju ranjivosti, podršci emocionalnom razvoju i suradnji sa svim relevantnim akterima u najboljem interesu djeteta.

Rješenja u ovom području zahtijevaju ulaganje u kadrove, stalno stručno usavršavanje nastavnog osoblja, razvoj školskih timova za podršku učenicima, kao i uspostavu jasnih protokola za prepoznavanje, dokumentiranje i upućivanje djece s ponašajnim teškoćama. Tek tada će škole moći biti sigurna mjesta za svako dijete, uključujući i ono koje svojim ponašanjem pokazuje da mu je pomoć najpotrebnija.

II. 5. Nedostatak podrške obitelji

Obitelj predstavlja primarno i najvažnije okruženje u kojem dijete odrasta, razvija svoje emocionalne obrasce i uči kako se nositi s izazovima života. Kada dijete pokazuje teškoće u ponašanju, obitelj je gotovo uvijek prvi svjedok tih promjena, ali, nažalost, rijetko i istinski partner sustava u traženju rješenja. U mnogim slučajevima, roditelji i skrbnici suočavaju se s ozbiljnim izazovima koje ne znaju ili ne mogu riješiti sami, a pomoć koja bi im trebala biti lako dostupna najčešće izostaje.

U sustavu često dominira tendencija da se ponašajni problemi djeteta tumače kao rezultat roditeljskog neuspjeha, nebrige ili nedostatka autoriteta. Roditelji se u takvom okruženju počinju doživljavati prvenstveno kao izvor problema, umjesto kao ključni dio rješenja. Takav pristup ne samo da ne doprinosi pozitivnim ishodima, već dodatno produbljuje osjećaj krivnje, nemoći i izoliranosti roditelja, osobito onih koji se i sami nose s teškim životnim okolnostima poput siromaštva, obiteljskog nasilja, mentalnih teškoća ili narušenih obiteljskih odnosa.

U većini zajednica ne postoje sustavno organizirana savjetovališta za roditelje, škole roditeljstva, grupe vršnjačke podrške niti lako dostupne informacije o tome kako se nositi s izazovima odgoja djece s ponašajnim teškoćama. Kada se i jave stručnjacima, roditelji često nailaze na fragmentirane usluge, duga čekanja i nerazumijevanje specifičnih potreba njihove obitelji. Mnogi od njih jednostavno odustanu, ne zato što ne žele surađivati, već zato što osjećaju da ih sustav ne čuje, ne razumije i ne podržava.

Poseban izazov predstavlja rad s obiteljima u kojima postoji intergeneracijski prijenos trauma, nasilja ili zanemarivanja. U tim slučajevima, potrebno je znatno više od jednokratne edukacije ili savjeta. Potreban je sustavan, individualiziran, dugotrajan i empatičan pristup koji uzima u obzir složenost obiteljskih dinamika. Sustav koji ozbiljno shvaća dobrobit djece ne može ignorirati stvarnost u kojoj odrastaju pa čak ni onda kada ta stvarnost uključuje kaos, disfunkciju ili ozbiljne oblike ugroze.

Podrška obiteljima djece s teškoćama u ponašanju ne smije biti iznimka, već pravilo. Potrebno je razviti čitav spektar usluga koje su lako dostupne, besplatne, teritorijalno raspoređene i kulturno osjetljive. To uključuje savjetovališta u zajednici, mobilne obiteljske timove, psihosocijalnu podršku, roditeljske edukacije i mentorske programe, ali i financijsku, pravnu i socijalnu pomoć kada je to potrebno. Roditelji nisu profesionalci, ali uz pravu podršku, mogu postati najvažniji saveznici u procesu promjene i oporavka svoga djeteta.

Kada sustav prepozna obitelj ne kao prepreku, već kao potencijal, otvara se prostor za istinsku suradnju temeljenu na povjerenju, razumijevanju i zajedničkoj odgovornosti za dobrobit djeteta.

II. 6. Fragmentiranost zakonodavstva

Djeca s poremećajima u ponašanju nalaze se na raskrižju različitih sustava i zakonskih okvira iz oblasti zdravstva, obrazovanja, socijalne zaštite i pravosuđa. Svaki od ovih sustava ima svoj set pravila, zakona i propisa, koji su često izrađeni zasebno, bez dovoljno koordinacije i usklađenosti među sektorima. Takva fragmentiranost zakonodavnog okvira predstavlja ozbiljnu prepreku učinkovitoj zaštiti i podršci ovoj djeci.

U praksi to znači da dijete koje treba pomoć može biti suočeno s različitim definicijama svojih potreba i prava, ovisno o tome kojem je sektoru ili instituciji trenutno uključeno. Primjerice, dok obrazovni zakon možda predviđa inkluzivne programe i posebne obrazovne potrebe, zakon o socijalnoj zaštiti može definirati drugačije kriterije za uključivanje u podršku, a zakon o zdravstvenoj zaštiti ima vlastite procedure za dijagnostiku i tretman. Pravosudni sustav pak može ući u igru u trenucima kada dijete uđe u sukob sa zakonom, ali često bez jasnih poveznica s drugim sektorima.

Ovakva pravna nepovezanost dovodi do brojnih problema. Institucije često nisu sigurne koja je njihova nadležnost ili koje su im obveze, pa se događa da se slučajevi prebacuju s jedne na drugu stranu, bez stvarnog rješenja. Djeca i njihove obitelji ostaju zbunjeni i nesigurni kome se i kada obratiti, dok im se prava i potrebe ne prepoznaju ili ne ostvaruju u potpunosti.

Nedostatak usklađenosti također otežava uspostavu međusektorske suradnje, jer zakoni ne definiraju jasno mehanizme koordinacije, razmjenu podataka, zajedničko planiranje ili odgovornost za provedbu mjera. Bez zakonske potpore, suradnja među institucijama često ovisi o dobroj volji pojedinaca, što nije dovoljno za održive i učinkovite rezultate.

Štoviše, pravna praznina ili kontradiktornosti mogu dovesti do kršenja prava djece, poput neopravdanog izostanka iz obrazovnog procesa, nemogućnosti pristupa zdravstvenim uslugama ili nepravednog postupanja u pravosudnim procesima. To nije samo pravni problem, nego i ozbiljan društveni izazov koji može imati dugoročne negativne posljedice na razvoj i integraciju djeteta u zajednicu.

Za prevladavanje ovog izazova potrebno je uspostaviti jedinstveni i koordinirani pravni okvir koji će jasno definirati prava, obveze i mehanizme rada svih uključenih sektora. To podrazumijeva donošenje ili izmjenu zakona i pravilnika, izradu protokola o suradnji, te uspostavu tijela za koordinaciju koja će pratiti i osiguravati provedbu zajedničkih mjera. Samo kroz pravnu usklađenost može se osigurati da svaki sustav djeluje u sinergiji, usmjeren na najbolji interes djeteta i njegovu kvalitetnu podršku.

II. 7. Niska razina međusektorske suradnje

Djeca s poremećajima u ponašanju često zahtijevaju podršku koja nadilazi granice jednog sektora s obzirom na to da njihova dobrobit i napredak ovise o usklađenom djelovanju obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite i pravosuđa. Međutim, praksa pokazuje da je međusektorska suradnja u većini slučajeva nedovoljno razvijena ili čak potpuno izostala, što ozbiljno ugrožava kvalitetu i kontinuitet pružene pomoći.

Razlozi za slabiju suradnju su višestruki. Prije svega, nedostatak jasnih protokola, procedura i mehanizama koordinacije otežava zajednički rad. Svaka institucija funkcionira unutar vlastitih pravila i rokova, a bez zajedničkih smjernica teško je uskladiti djelovanje i osigurati da informacije o djetetu budu pravovremeno dostupne svim relevantnim stručnjacima. Često se događa da su komunikacija i razmjena podataka sporadični, neformalni ili potpuno izostaju.

Osim toga, postoji i problem nedostatka jasno definiranih uloga i odgovornosti. Bez imenovanih koordinatora slučajeva ili timova, suradnja postaje prepuštena pojedinačnim inicijativama i dobroj volji pojedinaca, što nije dovoljno za sustav koji treba biti pouzdan i dosljedan. Ovakav način rada rezultira neravnomjernom kvalitetom podrške i mogućim propustima u ključnim trenucima kada dijete najviše treba pomoć.

Pored tehničkih i organizacijskih prepreka, ne treba zanemariti ni kulturološke barijere među sektorima. Svaki od njih ima svoju profesionalnu terminologiju, metode rada i prioritete, što može dovesti do nerazumijevanja i sukoba. Bez međusobnog povjerenja i razumijevanja teško je ostvariti efektivnu suradnju.

Posljedice niske razine međusektorske suradnje ogledaju se u fragmentiranim, nedosljednim i ponekad kontradiktornim intervencijama. Dijete koje treba sveobuhvatnu i koordiniranu podršku može dobiti parcijalne, nepotpune ili čak štetne mjere. Time se povećava rizik od daljnjeg pogoršanja njegovog stanja, frustracije obitelji i gubitka povjerenja u sustav.

Rješenje ovog problema zahtijeva sustavno uspostavljanje i jačanje mehanizama suradnje što uključuje formiranje multidisciplinarnih timova, imenovanje koordinatora slučajeva, uspostavu

jasnih protokola za razmjenu informacija i zajedničko planiranje. Također, potrebno je ulagati u edukaciju stručnjaka različitih sektora kako bi razumjeli specifičnosti rada jedni drugih i zajedno djelovali u najboljem interesu djeteta.

Samo kada svi akteri sustava djeluju kao povezana cjelina, može se osigurati da djeca s poremećajima u ponašanju dobiju pravovremenu, dosljednu i kvalitetnu podršku koja im je prijeko potrebna.

II. 8. Stigmatizacija i isključenost djece

Djeca s poremećajima u ponašanju često su izložena stigmatizaciji i društvenoj isključenosti koja dodatno otežava njihovu situaciju i usporava napredak. Umjesto da budu prepoznata kao osobe koje trebaju podršku i razumijevanje, ta djeca često bivaju obilježena negativnim etiketama, kao što su "problematični", "nasilni", "nemogući", koje ih svrstavaju u marginalizirane skupine i udaljavaju od zajednice.

Stigmatizacija se može manifestirati na različite načine: od svakodnevnog vršnjačkog nasilja i izolacije u školskom okruženju, preko predrasuda od strane nastavnika i stručnjaka, pa sve do sustavnih praksi koje djecu s teškoćama u ponašanju šalju izvan redovnih škola ili ih ograničavaju u njihovim pravima i mogućnostima. Takav pristup često zanemaruje osnovnu činjenicu da ponašajni izazovi nisu izbor djeteta, već izraz njegovih unutarnjih teškoća, trauma ili potreba koje nisu adekvatno prepoznate i adresirane.

Isključenost ove djece iz redovnih društvenih, obrazovnih i rekreativnih aktivnosti dodatno produbljuje njihov osjećaj odbačenosti i različitosti. Umjesto da se razvija osjećaj pripadnosti i samopouzdanja, djeca često internaliziraju negativne poruke, što može rezultirati daljnjim pogoršanjem ponašanja, smanjenjem motivacije za učenje i razvojem psihičkih problema poput anksioznosti ili depresije.

Ovaj začarani krug stigme i isključenosti nije samo individualni problem, već društveni izazov koji zahtijeva promjenu paradigme. Sustavi obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite trebaju se pomaknuti od modela kažnjavanja i segregacije prema modelima inkluzije, podrške i razumijevanja. To znači stvaranje sigurnih, prihvatljivih i poticajnih okruženja u kojima djeca mogu razvijati svoje potencijale unatoč poteškoćama.

U praksi, to podrazumijeva uvođenje programa za prevenciju vršnjačkog nasilja, edukaciju nastavnika i stručnjaka o problemima djece s poremećajima u ponašanju, razvoj restorativnih pristupa rješavanju sukoba, te aktivno uključivanje djece i njihovih obitelji u kreiranje podrške i mjera.

Uklanjanjem stigme i poticanjem prihvaćanja, stvara se prostor za rast i razvoj djece koja su do tada bila marginalizirana. Time se ne samo poboljšava njihova kvaliteta života, nego i doprinosi izgradnji društva koje je pravednije, humanije i uključivije.

II. 9. Institucionalni tretman djece s poremećajima u ponašanju

Jedan od značajnih izazova u sustavu podrške djeci s poremećajima u ponašanju odnosi se na čestu praksu njihovog smještaja u ustanove socijalne skrbi, što veoma često nije adekvatan odgovor na njihove stvarne potrebe. Premda se radi o djeci čiji problemi često imaju zdravstvenu, psihološku ili razvojnu podlogu, sustav ih često tretira primarno kroz prizmu socijalnih mjera, smještajući ih u ustanove za zbrinjavanje koje nisu specijalizirane za njihove specifične teškoće.

Takav institucionalni pristup ima nekoliko nepovoljnih posljedica. Prvo, smještaj u instituciju često znači odvajanje djeteta od obitelji, vršnjaka i poznatog okruženja, što dodatno može produbiti osjećaj izolacije, zbunjenosti i nesigurnosti. Drugo, ustanove socijalne skrbi ponekad nisu opremljene stručnim kadrom s potrebnim znanjem i resursima za rad s djecom s kompleksnim ponašajnim i emocionalnim problemima, pa intervencije mogu biti nedostatne ili neadekvatne.

Osim toga, institucionalizacija kao primarni odgovor na poremećaje u ponašanju često zanemaruje potencijal za ranu intervenciju, rad u zajednici i individualizirane pristupe koji bi mogli prevenirati daljnje pogoršanje stanja. Djeca smještena u ustanove mogu postati zatvorenicima sustava, gdje prevladavaju sigurnosne mjere i kontrola, umjesto podrška i razvojne mogućnosti.

Važno je razumjeti da institucionalni tretman nije zamjena za kvalitetnu multidisciplinarnu podršku u okruženju djeteta i njegove obitelji. U suvremenim praksama sve se više naglašava važnost pružanja usluga u zajednici, kroz mobilne timove, obiteljske terapije, škole i savjetovašta, kako bi se očuvala emocionalna povezanost i socijalna integracija djeteta.

Rješenje ovog izazova zahtijeva restrukturiranje sustava, s jasnim prioritetom na razvoj alternativa institucionalnom smještaju. To uključuje osnaživanje kapaciteta za rad u zajednici, edukaciju stručnjaka, razvoj fleksibilnih programa podrške, te pravnu i financijsku potporu obiteljima da zadrže dijete u svom okruženju. Samo takav pristup može osigurati da se djeca s poremećajima u ponašanju ne tretiraju kao problem za smještaj, nego kao osobe kojima je potrebna sveobuhvatna, prilagođena i humano vođena skrb.

II. 10. Neadekvatna dijagnostika

U sustavu podrške djeci s poremećajima u ponašanju čest je izazov neadekvatno postavljanje dijagnoza, što ima duboke posljedice na daljnji tretman i razvoj djeteta. S jedne strane, djeca koja nemaju stvarnih psihičkih problema, ali čije se ponašanje razlikuje od tipičnog, često se olako dijagnosticiraju poremećaji u ponašanju. Ovakav pristup može biti rezultat površnog promatranja ili neprilagođenih kriterija, što dovodi do nepotrebnog etiketiranja i fokusiranja na problematičnost, umjesto na razumijevanje i podršku.

S druge strane, postoje i djeca koja imaju stvarne psihičke poremećaje, no zbog straha od stigmatizacije, straha roditelja ili stručnjaka, te zbog specifičnosti razvojne dobi, prava dijagnoza se često izbjegava ili odgađa. Takva izostavljena ili nepravovremena dijagnostika onemogućava pristup adekvatnim zdravstvenim tretmanima, što može rezultirati produljenim trajanjem teškoća i dodatnim komplikacijama.

Ova dvojnost u pristupu dijagnozama stvara začarani krug u kojemu djeca ostaju bez kvalitetne i ciljno usmjerene pomoći. Pretjerano ili nepravilno dijagnosticiranje može dovesti do nepotrebnih tretmana i stigmatizacije, dok izostanak pravih dijagnoza sprječava pravovremenu intervenciju i pružanje specijalizirane zdravstvene skrbi.

Važno je da dijagnostički proces bude proveden stručno, multidisciplinarno i s posebnom pažnjom na razvojne karakteristike djece, uz uključivanje roditelja i samog djeteta koliko god je moguće. Također, pristup treba biti senzibilan i usmjeren na uklanjanje stigmi, osiguravajući da dijagnoza ne postane prepreka za uključivanje djeteta u obrazovne i socijalne aktivnosti.

U konačnici, kvalitetna i pravovremena dijagnostika ključna je za uspostavu individualiziranih planova podrške koji su usklađeni sa stvarnim potrebama djeteta, čime se povećavaju šanse za njegov uspješan razvoj i integraciju u društvo.

II. 11. Nedostatni kapaciteti centara za mentalno zdravlje i socijalnu skrb

Iako je briga za djecu s poremećajima u ponašanju multidisciplinarni zadatak, ključnu ulogu tretmanu i praćenju njihove situacije imaju upravo centri za mentalno zdravlje i centri za socijalnu skrb. Međutim, u stvarnosti se oba sustava suočavaju s ozbiljnim kadrovskim i organizacijskim ograničenjima, što otežava njihov kapacitet da djeluju preventivno, pravovremeno i stručno.

U velikom broju lokalnih zajednica centri za mentalno zdravlje uopće ne postoje ili djeluju u ograničenom kapacitetu. Tamo gdje su osnovani, često rade s minimalnim brojem stručnjaka, poput psihijatarata, kliničkih psihologa, terapeuta i socijalnih radnika, koji su često preopterećeni i prisiljeni davati kratke, krizne intervencije umjesto kontinuirane i sveobuhvatne skrbi. Nedostatak specijaliziranih programa za djecu i adolescente dodatno otežava pristup adekvatnom tretmanu, osobito kada se radi o poremećajima u ponašanju koji zahtijevaju kombinaciju psihosocijalne i medicinske podrške.

Slično se stanje zatiče i u centrima za socijalnu skrb. U mnogim zajednicama oni su kadrovski i tehnički podkapacitirani, s velikim brojem slučajeva po jednom socijalnom radniku, što onemogućava individualiziran pristup i proaktivno djelovanje. Umjesto da djeluju preventivno i razvijaju odnose s obiteljima i djecom prije nego problemi eskaliraju, stručnjaci često djeluju reaktivno, tek kada već dođe do ozbiljnog incidenta ili krize.

Pored brojčane nedostatnosti, problem je i nedovoljna specijalizacija i kontinuirano stručno usavršavanje za rad s djecom s ponašajnim teškoćama. U mnogim slučajevima, stručnjaci u sustavima mentalnog zdravlja i socijalne skrbi nisu dovoljno osposobljeni za prepoznavanje ranih znakova psiholoških problema, za rad s obiteljima u krizi ili za vođenje tretmanskih planova koji uključuju više sektora.

Konačno, postoji i problem izostanka proaktivnog pristupa. Umjesto da stručnjaci izlaze na teren, posjećuju škole, koordiniraju s lokalnim akterima i traže rješenja u zajednici, sustav ostaje zatvoren unutar svojih zidova, čekajući da korisnici dođu sami. Djeca i obitelji koji žive u siromaštvu, udaljenim mjestima ili koji ne znaju svoja prava često tako ostaju izvan dometa institucionalne pomoći.

Za prevladavanje ovog izazova potrebno je višestruko ulaganje u kadrove, u infrastrukturu, u edukaciju, ali i u promjenu kulture rada. Centri za mentalno zdravlje i centri za socijalnu skrb trebaju postati aktivni nositelji skrbi u zajednici, prepoznatljivi i dostupni svima, a posebno onima koji se ne znaju sami izboriti za pomoć. Samo sustav koji je prisutan, dostupan i stručan može djetetu pružiti podršku koja mu je zaista potrebna.

II. 12. Nepostojanje specijalizirane ustanove

Jedan od ozbiljnih i sustavno zanemarenih izazova u skrbi za djecu i adolescente s poremećajima u ponašanju i drugim psihičkim teškoćama jest nepostojanje specijalizirane zdravstvene ustanove posvećene upravo ovoj populaciji. Dok odrasle osobe s mentalnim smetnjama mogu potražiti pomoć u psihijatrijskim bolnicama i klinikama, djeca i adolescenti se često nalaze bez primjerenog mjesta za dijagnostiku, liječenje i rehabilitaciju.

U praksi to znači da se djeca s ozbiljnim psihičkim stanjima poput depresije, suicidalnih ideacija, psihoza, teških oblika anksioznosti, poremećaja hranjenja ili posttraumatskih poremećaja često pokušavaju "zbrinuti" unutar sustava koji za to nije ni kadrovski ni organizacijski osposobljen. Neki bivaju smješteni u ustanove socijalne skrbi, što je krajnje neprimjereno i zapravo predstavlja medicinski i etički promašaj. Drugi pak ostaju bez ikakvog tretmana i prepušteni svojim obiteljima, školama ili centrima za socijalnu skrb, koji nemaju stručne kapacitete za zdravstvenu skrb.

Nepostojanje takve ustanove ima brojne štetne posljedice:

- Djeca ostaju bez odgovarajuće dijagnostike, jer lokalne zdravstvene ustanove često nemaju dječje psihijatre, kliničke psihologe ni dovoljno vremena i prostora za sveobuhvatnu obradu.
- Liječenje je površno, nedosljedno ili izostaje, jer ne postoji strukturirani terapijski program koji bi obuhvatio individualni i obiteljski rad, farmakoterapiju i psihosocijalnu rehabilitaciju.
- Zbrinjavanje se seli u druge sustave – osobito socijalnu skrb i obrazovanje – koji nisu nadležni za liječenje, već za podršku.
- Sustav reagira krizno i reaktivno, umjesto preventivno i stručno vođeno.
- Roditelji i skrbnici ostaju prepušteni sami sebi, bez stručnog oslonca u najtežim trenucima.

Istodobno, strah od stigmatizacije i neprihvatanje ideje "psihijatrijskog liječenja" djece dodatno usporava inicijative za osnivanje ovakvih ustanova, premda sve relevantne međunarodne smjernice, uključujući i preporuke Svjetske zdravstvene organizacije, ističu potrebu za specijaliziranim centrima za dječje mentalno zdravlje, koji su terapijski, a ne institucionalni po svojoj prirodi.

Postojanje takve ustanove, bilo na nacionalnoj ili regionalnoj razini, ne znači "zatvaranje" djece, nego uspostavu visoko specijaliziranog resursa za one slučajeve u kojima je zajednica nemoćna. Takva ustanova treba biti i edukativni centar, partner lokalnim službama, te oslonac roditeljima i stručnjacima. Bez nje, zdravstveni sustav ostaje nekompletan, a najranjivija djeca ostaju bez pristupa onome što bi trebalo biti njihovo temeljno pravo: pravodobnoj, stručnoj i dostojanstvenoj skrbi.

II. 13. Djelovanje institucija prema vlastitom interesu

Premda su načelo "najboljeg interesa djeteta" i Konvencija o pravima djeteta formalno prihvaćeni kao temeljna načela u radu svih institucija koje se bave djecom, u praksi vrlo često prevladava institucionalna logika samoodržanja, rasterećenja i zaštite vlastitih granica nad stvarnim potrebama djeteta. Umjesto da budu proaktivne, fleksibilne i usmjerene na pronalaženje rješenja, institucije često biraju lakši put koji štiti njihov resurs, proceduru i formalnu odgovornost, čak i kada je očito da to nije u interesu djeteta.

Ova pojava vidljiva je u različitim oblicima:

- Škole koje inzistiraju na isključenju učenika umjesto pružanja podrške, iako znaju da dijete ima problema u ponašanju uzrokovanih traumom, mentalnim zdravljem ili nepovoljnim obiteljskim uvjetima.
- Centri za socijalnu skrb koji hitno smještaju dijete u ustanovu, iako znaju da to nije terapijski nego administrativni potez koji "sklanja" problem.

- Zdravstvene ustanove koje izbjegavaju uključivanje djece u sustav liječenja zbog proceduralnih prepreka ili nedostatka kapaciteta, te prepuštaju odgovornost drugim sektorima.
- Sudske odluke koje formalno zadovoljavaju minimum postupanja, ali bez dubinskog razmatranja kompleksnosti situacije i interesa djeteta kao cjelovite osobe.

Takav institucionalni refleks – da se "problem prebaci dalje" ili "formalno zatvori predmet" – pokazuje ozbiljan nedostatak kulture suradnje, odgovornosti i empatije u sustavu. Ono što se u dokumentima često deklarira kao "najbolji interes djeteta" u praksi postaje floskula iza koje se skriva izbjegavanje rizika, nedostatak znanja, strah od odgovornosti ili naprosto zamor sustava.

Krajnja posljedica ovakvog djelovanja nije samo neučinkovitost, nego i gubitak povjerenja djeteta i obitelji u sustav. Djeca počinju doživljavati institucije kao neprijateljske, distancirane ili štetne, a ne kao mjesta sigurnosti, podrške i razumijevanja. Sustav tako postaje mjesto kontrole, a ne osnaživanja.

Za prevladavanje ovog izazova nužno je dubinsko jačanje etičkog i profesionalnog integriteta svih službi koje rade s djecom, uz osiguranje konkretnih mehanizama nadzora i evaluacije poštivanja prava i interesa djece. Potrebno je ne samo deklarativno već operativno postaviti najbolji interes djeteta kao obvezujući kriterij u svakom postupku – od dijagnoze preko tretmana do odlučivanja o budućnosti djeteta.

Institucije moraju prestati funkcionirati kao zatvoreni sustavi koji brane vlastite granice, i postati odgovorni partneri u mreži podrške koja je u potpunosti usmjerena na dobrobit, razvoj i integraciju djeteta. Jer djeca nisu problem koji treba "riješiti", nego su bića čije potencijale treba razumjeti, njegovati i štiti.

III. KLJUČNI RIZIČNI FAKTORI

Poremećaji u ponašanju kod djece i adolescenata ne nastaju u vakuumu. Oni su rezultat složenog spleta individualnih, obiteljskih, školskih i društvenih okolnosti koje u određenim okolnostima mogu djelovati kao rizični faktori koji povećavaju vjerojatnost pojave, razvoja ili pogoršanja problema u ponašanju. Razumijevanje tih faktora ključno je za učinkovitu prevenciju, rano prepoznavanje teškoća i razvoj intervencija koje ne tretiraju samo posljedice, već djeluju na uzroke.

Premda svaki slučaj ima svoje specifičnosti, praksa i istraživanja potvrđuju postojanje određenih obrazaca – ponavljajućih okolnosti i iskustava – koji se često javljaju kod djece s ponašajnim poremećajima. U ovom poglavlju predstavljeni su najčešći i najznačajniji rizični faktori koji doprinose povećanom riziku od razvoja teškoća u ponašanju.

Važno je naglasiti da prisutnost jednog ili više rizičnih faktora ne znači nužno da će se kod djeteta razviti poremećaj u ponašanju, ali značajno povećava vjerojatnost da će se dijete suočavati s teškoćama u funkcioniranju, učenju, odnosima i emocionalnom razvoju. Također, ovi faktori ne djeluju izolirano. Najčešće je riječ o njihovoj kumulaciji i međusobnom djelovanju koje dodatno povećava razinu rizika.

III. 1. Odgoj u okolnostima emocionalnog zapuštanja i zanemarivanja

Jedan od najsnažnijih i najpodcjenjenijih rizičnih faktora za razvoj poremećaja u ponašanju jest odrastanje u okruženju koje je emocionalno hladno, nepredvidivo ili kontinuirano zanemarujuće. Emocionalno zapuštanje se događa kada roditelji ili skrbnici djetetu ne pružaju osnovnu emocionalnu sigurnost koja uključuje podršku, razumijevanje, pažnju, prihvatanje i jasno vođene granice. To se može dogoditi čak i u domovima gdje su zadovoljene osnovne fizičke potrebe, ali nedostaje emocionalna prisutnost i angažiranost.

Roditelji koji su preokupirani vlastitim problemima – primjerice depresijom, anksioznošću, ovisnostima, siromaštvom ili kroničnim konfliktima – često nisu u mogućnosti emocionalno se povezati s djetetom, pratiti njegove potrebe ili reagirati na njegove signale. Posljedica toga je da dijete ne razvije osjećaj sigurnog emocionalnog osjećaja pripadnosti, koji je temelj za zdrav emocionalni i socijalni razvoj.

Djeca koja odrastaju bez emocionalne prisutnosti i dosljednosti odraslih osoba često:

- nemaju razvijen osjećaj vlastite vrijednosti;
- ne znaju kako regulirati svoje emocije (bijes, tugu, frustraciju);
- ne vjeruju autoritetima niti imaju osjećaj da se netko doista brine za njih i
- teško stvaraju stabilne odnose s vršnjacima i odraslima.

U takvom kontekstu, ponašanje postaje sredstvo komunikacije: dijete može biti agresivno, povučeno, izazovno, nepredvidivo, ne zato što "ne zna bolje", nego zato što nema izgrađene emocionalne mehanizme za nošenje sa svijetom koji doživljava kao hladan, nesiguran ili neodgovarajući na njegove potrebe.

Osim toga, izostanak granica i dosljednosti u roditeljstvu može kod djece stvoriti uvjerenje da su prepuštena sama sebi što često vodi u razvoj manipulativnih obrazaca ponašanja, impulzivnost, otpor prema pravilima ili rizična ponašanja, jer im nitko nije usadio osjećaj unutarnje kontrole.

Važno je razumjeti da emocionalno zanemarivanje ne mora biti namjerno. Ono se često događa kao posljedica nemoći, neznanja ili intergeneracijskog prijenosa obrazaca ponašanja. Upravo zato intervencije trebaju biti usmjerene ne samo na dijete, već i na jačanje roditeljskih kapaciteta, kroz savjetovanje, edukaciju, terapijsku podršku i konkretne oblike pomoći u kriznim situacijama.

Bez emocionalne povezanosti, dijete teško razvija osjećaj pripadnosti, sigurnosti i povjerenja. A bez tih temelja, svaki oblik vanjske intervencije riskira da bude površinski, privremen ili neuspješan.

III. 2. Izloženost nasilju i traumatskim iskustvima

Djeca koja su izložena nasilju – bilo kao izravne žrtve, svjedoci nasilja unutar obitelji, škole ili zajednice – spadaju među najrizičnije skupine kada je riječ o razvoju problema u ponašanju. Traumatska iskustva ostavljaju dubok i često nevidljiv trag u emocionalnom i neurobiološkom razvoju djeteta, što se nerijetko reflektira upravo kroz poremećaje u ponašanju.

Vrste nasilja koje mogu ostaviti dugoročne posljedice uključuju:

- fizičko, psihičko ili seksualno zlostavljanje;

- nasilje među roditeljima (nasilje u obitelji);
- vršnjačko nasilje (*bullying*);
- institucionalno zlostavljanje ili zanemarivanje i
- izloženost ratnim i postratnim traumama, izbjegličkom iskustvu, deportaciji ili prisilnom razdvajanju od roditelja.

Kada je dijete dugotrajno ili ponavljano izloženo ovakvim iskustvima, njegov živčani sustav ulazi u stanje kronične pripravnosti (hiperbudnosti) jer tijelo i um stalno "očekuju" prijetnju. U takvom stanju, dijete reagira impulsivno, često agresivno, povlači se ili razvija mehanizme kontrole ponašanja koji su neprilagođeni svakodnevnim situacijama. U školskom ili obiteljskom okruženju to se može tumačiti kao "neposluh", "neprirođeno" ili "bezobrazluk", dok se u stvarnosti radi o neprerađenoj traumi.

Ponašanje djeteta izloženog traumi često karakterizira:

- sklonost bijesu i ispadima bez "očiglednog" razloga;
- nemogućnost koncentracije i učenja;
- povlačenje, depresivnost ili anksioznost;
- teškoće u uspostavljanju povjerenja s odraslima i
- strah od bliskosti i izražavanja emocija.

Nažalost, u sustavu često izostaje prepoznavanje traume kao uzroka ponašajnih problema. Umjesto da se dijete razumije kroz prizmu njegovih iskustava, ono biva disciplinirano, sankcionirano ili izolirano. Time se dodatno produbljuje osjećaj nesigurnosti i odbačenosti.

Izloženost nasilju i traumatskim iskustvima također snažno utječe na sliku djeteta o sebi i svijetu: dijete može razviti duboko uvjerenje da je svijet opasno mjesto, da mu se ne može vjerovati, da ne vrijedi ili da je "pokvareno". Takve kognitivne sheme često prate dijete i u adolescenciju i odraslu dob, ako ne dobije odgovarajuću stručnu pomoć.

Ključno je, stoga, da svi akteri koji rade s djecom (kao što su škole, socijalne službe, zdravstveni radnici i policija) budu educirani za prepoznavanje trauma i za rad u skladu s traumama informiranim pristupom. Umjesto pitanja "što nije u redu s ovim djetetom?", trebali bismo češće postavljati pitanje: "što se ovom djetetu dogodilo?".

III. 3. Kronično siromaštvo i socijalna isključenost

Siromaštvo i socijalna isključenost ne predstavljaju samo ekonomski nedostatak, već duboko oblikuju životna iskustva, očekivanja i mogućnosti djece. Odrastanje u uvjetima materijalne oskudice, nesigurnog stanovanja, loše prehrane, ograničenog pristupa obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti, često stvara podlogu za razvoj teškoća u ponašanju. Takva djeca ne pate samo zbog manjka stvari, već i zbog nedostatka prilika, resursa i osjećaja uključenosti.

Siromaštvo nije uzrok poremećaja u ponašanju samo po sebi, ali je snažan posredni faktor koji djeluje kroz:

- kronični stres roditelja koji se bore za preživljavanje i često nisu emocionalno dostupni svojoj djeci;
- manjak vremena i kapaciteta za kvalitetan odgoj, strukturirane aktivnosti, učenje i igru;

- smanjenu izloženost poticajnim okruženjima, što utječe na kognitivni i socioemocionalni razvoj;
- etiketiranje i stigmatizaciju djece u školi ili zajednici, što dovodi do osjećaja srama, nepripadanja i obrambenih obrazaca ponašanja;
- odsustvo zaštitnih faktora poput izvannastavnih aktivnosti, sigurnog prostora za igru, podrške u učenju i kvalitetnih uzora u okruženju.

Djeca koja odrastaju u siromaštvu često internaliziraju uvjerenja o vlastitoj bezvrijednosti, nesposobnosti ili nevidljivosti. Neka od njih razvijaju adaptivne mehanizme otpora (bunt, nepoštivanje autoriteta, odbijanje školskih normi) kao način borbe za vlastiti identitet u svijetu koji ih percipira kao "manje vrijedne". Druga, pak, ulaze u obrasce samopovlačenja, odustajanja od učenja i niskih očekivanja, jer ne vide smisao ni izlaz iz svoje situacije.

Poseban problem predstavlja mehanizam samoispunjavajućeg proročanstva kroz koji institucije same, svjesno ili nesvjesno, počnu očekivati manje od djece iz siromašnih obitelji, dajući im manje podrške i manje šansi. Time se nejednakosti produbljuju, a dijete se sve više gura prema rubu sustava.

Socijalna isključenost dodatno pogoršava situaciju. To se posebno odnosi na djecu iz manjinskih ili marginaliziranih skupina (romska djeca, djeca migranata, djeca s invaliditetom, djeca iz ruralnih i udaljenih područja) koja su višestruko obespravljena. Ova djeca često nemaju pristup ni najosnovnijim uslugama, a njihovi problemi ostaju nevidljivi dok ne eskaliraju.

Borba protiv siromaštva i socijalne isključenosti, dakle, nije samo pitanje socijalne politike, već i prevencije problema u ponašanju. Sustavi podrške moraju osigurati da niti jedno dijete ne bude isključeno iz obrazovanja, zdravstva, kulture i života zajednice zbog imovinskog stanja svojih roditelja. To zahtijeva ulaganje u univerzalne, ali i ciljane mjere koje, između ostaloga, uključuju školske obroke, besplatne izvannastavne aktivnosti, dostupna savjetovišta, mobilne timove, terenske radnike i mehanizme ranog uočavanja djece u riziku.

Jer dijete koje živi u siromaštvu nije manje vrijedno, ali ako mu sustav to ne pokaže, ono će možda početi vjerovati da jest.

III. 4. Nepotpuna ili disfunkcionalna obiteljska struktura

Kao primarno socijalno okruženje, obitelj ima ključnu ulogu u emocionalnom, socijalnom i ponašajnom razvoju djeteta. Kada je obiteljski sustav narušen, disfunkcionalan ili nepodržavajući, dijete gubi osnovno uporište koje mu je potrebno za izgradnju stabilnog identiteta, osjećaja sigurnosti i samoregulacije. Nepotpuna ili disfunkcionalna obiteljska struktura ne mora nužno značiti "loše" roditeljstvo, ali često podrazumijeva narušene obrasce komunikacije, nedosljedne granice, emocionalnu nestabilnost ili izloženost konfliktima.

Rizični obiteljski konteksti u koje spada ova kategorija uključuju:

- česte promjene skrbnika (npr. udomiteljstva, razvod, nove veze, institucionalni smještaji);
- roditeljske konflikte ili neprijateljsku komunikaciju, uključujući i roditeljsko otuđenje;
- ovisnosti, psihičke bolesti ili antisocijalna ponašanja roditelja;
- nedostatak jednog ili oba roditelja, bilo zbog smrti, napuštanja, zatvora ili migracija i slično;
- odsustvo emocionalne povezanosti i preuzimanja roditeljske odgovornosti.

U takvom okruženju djeca često razvijaju nepovjerenje prema autoritetima, osjećaj nesigurnosti i preveliku odgovornost za svoje ili tuđe emocije. Neka djeca preuzimaju ulogu "malih odraslih", emocionalno brinući za roditelja ili mlađu braću, dok druga razvijaju neprijateljski stav prema obiteljskom sustavu, školi i društvu općenito.

Disfunkcionalna obiteljska dinamika vrlo često uključuje:

- nedosljednu ili kaotičnu disciplinu (primjerice izmjenu između stroge kontrole i potpune nezainteresiranosti);
- manipulaciju djetetom u partnerskim sukobima i
- odsustvo modeliranja zdravih odnosa, čime djeca ostaju bez primjera kako se konstruktivno nositi s konfliktima, emocijama i obvezama.

Takvo okruženje povećava rizik od razvoja različitih obrazaca ponašajnih teškoća od agresivnosti i impulzivnosti do povlačenja i emocionalne nestabilnosti. Djeca iz disfunkcionalnih obitelji često ulaze u sustave socijalne zaštite, pravosuđa ili zdravstva tek kada problem postane "neodrživ", umjesto da ranije dobiju podršku koja bi spriječila dublje poremećaje.

Važno je naglasiti da ne postoji "idealna" tip obitelji s obzirom na to da djeca mogu zdravo odrastati i u jednoroditeljskim, proširenim, *patchwork* ili udomiteljskim obiteljima. Ključna razlika nije u formi, već u funkcionalnosti odnosa, prisutnosti emocionalne sigurnosti, stabilnosti i predvidljivosti.

Sustavi podrške moraju, stoga, biti u stanju prepoznati rizične obiteljske dinamike i intervenirati kroz:

- savjetovanišni i terapijski rad s obiteljima;
- rad na jačanju roditeljskih kompetencija;
- pravovremeno uključivanje stručnih službi kod znakova zanemarivanja ili emocionalnog zlostavljanja;
- te razvijanje alternativnih oblika skrbi za djecu kada roditelji nisu u mogućnosti osigurati osnovnu sigurnost i podršku.

Jer dijete koje ne može pronaći stabilnost i prihvaćanje u obitelji, vrlo često će svoje mjesto pokušati potražiti kroz ponašanja koja odražavaju unutarnji kaos, a ne neposluh.

III. 5. Nedostatak strukture i granica u odgoju

Jedan od ključnih čimbenika koji utječe na razvoj djetetovog ponašanja jest prisutnost jasnih, dosljednih i pravednih granica, te strukturiranog okruženja u kojemu dijete odrasta. Nedostatak takve strukture u obiteljskom, školskom ili širem socijalnom okruženju može dovesti do zbunjenosti, nesigurnosti i razvoja poremećaja u ponašanju.

Kada djeca ne razumiju očekivanja, pravila i posljedice svojih postupaka ili kada ta pravila nisu stabilna i dosljedno provodiva, dolazi do:

- osjećaja nesigurnosti i zbunjenosti;
- nemogućnosti samoregulacije i upravljanja impulsima;
- razvoja manipulativnih i izazovnih obrazaca ponašanja i
- sukoba s autoritetima i vršnjacima.

Nedostatak granica može biti rezultat različitih okolnosti:

- roditelji ili skrbnici koji su preopterećeni, nedosljedni ili neupućeni u pozitivne metode odgoja;
- pretjerano popuštanje koje dijete uči da može ignorirati pravila i očekivanja;
- kronični sukobi unutar obitelji koji onemogućavaju uspostavu zajedničkog sustava pravila i
- odsutnost uloge ili utjecaja odraslih u životu djeteta.

Djeca odrastaju s porukom da pravila nisu važna ili da ih mogu ignorirati bez posljedica, što često rezultira problematičnim ponašanjem u školi i društvu. Bez čvrstih, ali toplih granica, dijete ne razvija osjećaj sigurnosti ni samodiscipline.

Važno je naglasiti da struktura i granice ne znače strogoću ili represiju, već jasnoću, predvidivost i dosljednost u odgoju, uz poštovanje djetetovih potreba i osjećaja. Granice su okvir u kojem dijete može slobodno i sigurno rasti.

Podrška roditeljima i skrbnicima u usvajanju takvih principa odgoja, kao i edukacija stručnjaka u radu s djecom, ključni su za prevenciju poremećaja u ponašanju povezanih s ovim faktorom.

III. 6. Neprihvaćenost i problemi u vršnjačkim odnosima

Za djecu i adolescente, vršnjački odnosi imaju presudnu ulogu u oblikovanju samopouzdanja, osjećaja pripadnosti i socijalnih vještina. Kada dijete doživi odbacivanje, izolaciju, izrugivanje ili zlostavljanje od strane vršnjaka, to ne ostavlja samo prolazne posljedice. Naprotiv, ono duboko narušava djetetovu sliku o sebi i svijetu, često se odražavajući kroz promjene u ponašanju koje okolina tumači kao "problematične".

Neprihvaćenost u vršnjačkoj skupini može se manifestirati kroz:

- socijalnu isključenost – kada dijete ne uspijeva postati dio vršnjačke grupe, ostaje "samo" u kolektivu;
- etiketiranje i stigmatizaciju – zbog izgleda, govora, socijalnog statusa, različitosti, invaliditeta ili ponašanja;
- vršnjačko nasilje (*bullying*) – fizičko, verbalno, emocionalno ili digitalno zlostavljanje od strane vršnjaka;
- neprepoznavanje i neadekvatnu reakciju odraslih na djetetove pozive u pomoć, što dodatno povećava osjećaj bespomoćnosti.

Djeca koja se osjećaju isključeno ili nevoljeno od strane svojih vršnjaka često počinju razvijati kompenzacijske oblike ponašanja. Neka postaju povučena, tjeskobna, depresivna, dok druga, češće, odgovaraju agresijom, prkosom, destruktivnim ponašanjem ili pokušajem da pažnju dobiju na negativan način. U oba slučaja, ponašanje je odraz dublje potrebe za pripadanjem, potvrdom i sigurnošću.

Posebno rizična situacija nastaje kada dijete istodobno doživljava neprihvaćanje u školi i nerazumijevanje u obitelji, čime ostaje bez ijednog zaštitnog socijalnog okvira. Takva djeca lako ulaze u marginalne skupine, traže identitet u devijantnim ponašanjima, bandama ili rizičnim

oblicima ponašanja jer im takva okruženja pružaju osjećaj pripadnosti kojeg im vršnjački kolektiv nije omogućio.

Škole i druge obrazovne institucije stoga moraju prepoznati da uspjeh djeteta u obrazovnom procesu nije moguć bez emocionalne sigurnosti, a emocionalna sigurnost počinje prihvaćanjem i pozitivnim vršnjačkim odnosima. To zahtijeva aktivnu politiku prevencije vršnjačkog nasilja, razvoj socijalno-emocionalnih kompetencija učenika, te stvaranje inkluzivne školske kulture u kojoj se različitosti poštuju, a ne kažnjavaju.

Vršnjačka neprihvaćenost nije samo djetetov problem. Naprotiv, ona je signal da zajednica nije uspjela stvoriti sigurno i podržavajuće okruženje za sve.

III. 7. Zanemarivanje mentalnog zdravlja u školskom okruženju

Škola nije samo mjesto obrazovanja, već i ključan prostor u kojemu se odvija djetetov socijalni, emocionalni i identitetski razvoj. U idealnim uvjetima, škola bi trebala biti zaštitni faktor, koji prepoznaje teškoće u ponašanju kao signal dubljih potreba, nudi podršku i usmjerava dijete prema stručnim službama. Međutim, u praksi, uloga škole u očuvanju i njegovanju mentalnog zdravlja djece često ostaje zanemarena, što predstavlja ozbiljan rizični faktor za razvoj i produbljivanje poremećaja u ponašanju.

U mnogim školama djeca s ponašajnim teškoćama doživljavaju:

- etiketiranje kao "neposlušna", "problematična", "loše odgojena" ili "nemotivirana";
- odsustvo stručne procjene i pravodobnog uključivanja psihologa, pedagoga ili logopeda (jer ih u mnogim školama uopće nema);
- discipliniranje bez razumijevanja uzroka ponašanja, umjesto podrške i usmjeravanja;
- te isključivanje iz nastavnog procesa (kazne, udaljavanje s nastave, prebacivanje u druge škole), što dodatno produbljuje njihovu marginalizaciju.

U obrazovnom sustavu još uvijek prečesto prevladava akademski imperativ, koji stavlja naglasak isključivo na rezultate, gradivo i uspjeh, dok se emocionalne i razvojne potrebe djece stavljaju u drugi plan. To je posebno štetno za djecu s teškoćama u ponašanju, jer se njihovi simptomi često ne prepoznaju kao posljedica psiholoških problema, već kao "odbijanje suradnje" ili "nedostatak poštovanja".

Zanemarivanje mentalnog zdravlja u školama posebno pogađa:

- djecu iz disfunkcionalnih obitelji, koja nemaju podršku kod kuće;
- djecu s emocionalnim traumama, koji ne znaju drugačije izraziti svoje potrebe;
- te djecu s internaliziranim problemima (tjeskoba, depresija), čiji problemi ostaju nevidljivi jer ne izazivaju "ometajuće" ponašanje.

Ovaj problem je dodatno produbljen nedostatkom stručnih službi u školama. U mnogim lokalnim zajednicama ne postoji nijedan školski psiholog ili pedagog, a tamo gdje postoje, često su preopterećeni administrativnim poslovima ili brojem učenika koji nadilazi realne kapacitete za individualan rad.

Zanemarivanje mentalnog zdravlja u školskom okruženju šalje poruku djeci da njihova emocionalna stanja nisu važna što ih može odvesti u povlačenje, autodestruktivnost, bijeg iz sustava ili razvoj obrazaca koji privlače pažnju kroz negativno ponašanje.

Kako bi škole postale dio rješenja, a ne dio problema, potrebno je:

- osnažiti uloge školskih stručnih suradnika, povećati njihov broj i kapacitete;
- osigurati kontinuiranu edukaciju nastavnika za prepoznavanje i odgovaranje na potrebe djece s teškoćama u ponašanju i
- razvijati školske politike koje afirmiraju mentalno zdravlje, otvoren razgovor, nenasilnu komunikaciju i inkluziju.

Jer dijete koje se u školi osjeća viđeno, shvaćeno i podržano rjeđe će tražiti izlaz kroz poremećaje u ponašanju.

III. 8. Utjecaj digitalnog okruženja i izloženost štetnim sadržajima

U suvremenom društvu, digitalno okruženje postalo je neizostavan dio svakodnevice djece i mladih. Internet, društvene mreže, videoigre, mobilne aplikacije i različite online platforme otvaraju prostor za učenje, povezivanje i zabavu, ali istodobno i za rizična ponašanja, emocionalne poremećaje i razvoj poremećaja u ponašanju, osobito kada izostane nadzor, usmjeravanje i razvoj kritičkog odnosa prema digitalnim sadržajima.

Djeca i adolescenti danas provode sve više vremena online, često bez stvarnog razumijevanja sadržaja kojima su izloženi ili posljedica koje njihovo virtualno ponašanje može imati u stvarnom životu. Rizični aspekti digitalnog okruženja uključuju:

- izloženost nasilnim, seksualiziranim ili manipulativnim sadržajima;
- vršnjačko nasilje u virtualnom prostoru (*cyberbullying*), koje ostavlja snažne emocionalne posljedice i često prolazi neopaženo;
- lažne predodžbe o uspjehu, tijelu, statusu i identitetu, koje mogu utjecati na razvoj samopouzdanja i vrijednosnog sustava;
- ovisničko ponašanje i kompulzivno korištenje digitalnih uređaja, koje zamjenjuje stvarnu socijalizaciju, igru i kontakt s obitelji;
- te izazove vezane uz privatnost, izlaganje i online manipulaciju, uključujući kontakt s nepoznatim i potencijalno opasnim osobama.

U digitalnom okruženju dijete može vrlo lako razviti identitet koji se temelji na lajkovima, reakcijama i prihvaćenosti u virtualnim zajednicama, dok se istovremeno povlači iz stvarnih odnosa, škole i obiteljskih interakcija. Granica između realnog i virtualnog života postaje sve tanja, a problemi koji nastanu online često imaju ozbiljne posljedice *offline*, uključujući tjeskobu, depresiju, impulzivnost, agresiju ili izolaciju.

Posebno zabrinjava pojava tzv. "toksičnih digitalnih zajednica" poput foruma, grupa ili kanala koji potiču antisocijalno ponašanje, glorificiraju nasilje, omalovažavaju empatiju i promoviraju opasne izazove, mržnju ili autodestruktivne obrasce. Djeca koja se osjećaju odbačeno, nesigurno ili neviđeno u stvarnom životu, vrlo lako mogu potražiti pripadnost upravo u takvim prostorima.

Roditelji, odgojno-obrazovni djelatnici i stručnjaci često nemaju dovoljno znanja, alata ni vremena da prate digitalne živote djece i mladih. Nedostatak digitalne pismenosti kod odraslih, kao i tabuiziranje tema poput ovisnosti o internetu, dodatno otežavaju rano prepoznavanje problema.

Kako bi se ovaj rizični faktor ublažio, nužno je:

- sustavno razvijati digitalne kompetencije djece i odraslih – ne samo tehničke, već i emocionalne i etičke;
- uvođenje edukativnih programa o sigurnosti na internetu u škole i obitelji;
- otvoren razgovor o digitalnim izazovima, uključujući teme nasilja, privatnosti, lažnih identiteta i manipulacije;
- te proaktivno uključivanje roditelja i nastavnika u digitalne svjetove djece, kroz razumijevanje, nadzor i podršku, a ne samo zabrane.

Jer digitalni prostor, iako virtualan, ima stvaran utjecaj i može biti i izvor rizika, ali i prostor zaštite. Ključno je da ga se učini sigurnim i zdravim za djecu koja u njemu svakodnevno žive.

III. 9. Odsustvo pozitivnih uzora i struktura u zajednici

Zajednica u kojoj dijete odrasta ima važnu ulogu u oblikovanju njegovih stavova, ponašanja i osjećaja pripadnosti. Kada ta zajednica ne pruža pozitivne modele ponašanja, poticajna okruženja i jasna pravila, dijete ostaje bez orijentira koji bi mu pomogli da razvije zdrav odnos prema sebi i društvu. Odsustvo pozitivnih uzora i funkcionalnih struktura u lokalnoj zajednici jedan je od često zanemarenih, ali iznimno snažnih rizičnih faktora za razvoj poremećaja u ponašanju.

U zajednicama koje su siromašne sadržajima za djecu i mlade, bez organiziranih aktivnosti, sigurnih mjesta za okupljanje i odraslih osoba koje bi mogle biti uzori, djeca vrlo često:

- provode vrijeme na ulici bez nadzora, gdje su izloženija negativnim utjecajima;
- traže pripadnost u neformalnim, često rizičnim grupama, poput delinkventnih vršnjačkih skupina;
- ponašanje modeliraju prema onome što vide u okruženju koje može uključivati nasilje, alkoholizam, nezakonite aktivnosti, rodne stereotipe i netoleranciju;
- te ne razvijaju osjećaj građanske odgovornosti ni povjerenje u institucije jer oko sebe ne vide da sistem funkcionira ili da se netko doista brine o njihovim potrebama.

U mnogim sredinama, a osobito ruralnim i ekonomski zapostavljenim, djeca i mladi nemaju pristup:

- sportskim klubovima;
- kulturnim sadržajima;
- edukativnim radionicama;
- savjetovalištim ili omladinskim centrima;
- mentorima, trenerima, volonterima ili drugim odraslima koji bi im mogli biti uzor i podrška.

U takvom okruženju razvija se prazan prostor koji djeca i mladi ispunjavaju sami, često kroz ponašanja koja su rizična, buntovna ili destruktivna. Ne zato što "žele biti loša", nego zato što nisu imali priliku naučiti kako biti drugačiji.

Pozitivni uzori i dostupne aktivnosti djeluju kao zaštitni faktori jer nude strukturu, vrijednosti, priznanje i priliku za razvoj potencijala. Kada zajednica toga nema, dijete gubi šansu da kroz nju nauči što znači suradnja, poštovanje, trud, odgovornost ili empatija.

Odgovornost je, dakle, i na lokalnim vlastima, nevladinom sektoru, vjerskim i kulturnim institucijama, sportskim savezima i svim ostalim akterima zajednice da stvore mrežu podrške i mogućnosti koja će svakom djetetu pružiti barem jednu odraslu osobu koja vjeruje u njega, te barem jedno mjesto na kojem se osjeća prihvaćeno.

Jer kako se često kaže: "da bi se odgojilo dijete, potrebna je cijela zajednica". A kad zajednica zakaže, dijete ostaje samo, prepušteno nasumičnim utjecajima.

III. 10. Nerealna i rigidna društvena očekivanja prema djeci i mladima

Djeca i adolescenti danas odrastaju u društvu koje od njih istodobno očekuje previše i premalo. S jedne strane, pred njih se postavljaju visoka očekivanja u pogledu uspjeha, prilagodbe, samokontrole, ambicije i postignuća. S druge strane, često im se uskraćuje razumijevanje, prostor za pogreške i podrška u sazrijevanju. Ova neravnoteža između očekivanja i podrške predstavlja značajan rizični faktor za razvoj poremećaja u ponašanju.

Mnogi mladi osjećaju pritisak da:

- budu izvrsni učenici, sportaši, društveno poželjni i emocionalno stabilni;
- odgovaraju standardima ponašanja i izgleda koje promoviraju društvene mreže, mediji i zajednica;
- se što prije "ponašaju kao odrasli", iako im još nisu razvijene sve emocionalne i kognitivne sposobnosti za to.

U istom trenutku, kada ne uspiju zadovoljiti ova očekivanja, mladi vrlo često doživljavaju:

- kritiku, posramljivanje i odbacivanje;
- etiketiranje kao lijeni, nezahvalni, neposlušni, neodgojeni;
- manjak razumijevanja za emocionalne teškoće, koje se često ignoriraju ili tumače kao "faza" ili "manjak discipline".

Poseban problem predstavljaju rigidni oblici odgoja i obrazovanja, u kojima se od djece traži poslušnost, šutnja i konformizam, bez prostora za izražavanje mišljenja, neslaganje ili kreativno djelovanje. Djeca koja se ne uklapaju u te kalupe – bilo zbog temperamenta, razvojnih posebnosti, emocionalnih rana ili jednostavno jer su drugačija – brzo se proglašavaju "problematičnima".

Ova vrsta rigidnosti može dolaziti iz različitih izvora:

- obiteljskih očekivanja koja zanemaruju djetetove stvarne sposobnosti i potrebe;
- školskih normi koje favoriziraju određene stilove učenja i ponašanja;
- kulturnih i rodni stereotipa koji ograničavaju izražavanje individualnosti.

Kada dijete ili adolescent osjeti da ne može ispuniti ono što se od njega očekuje, te da nema kome objasniti zašto, javlja se frustracija, osjećaj neadekvatnosti, a potom i ponašanje koje može biti autodestruktivno, buntovno ili povučeno. Poremećaji u ponašanju u tom kontekstu nisu izraz neposlušna, već poziv u pomoć i pokušaj da se prepozna njihova autentičnost i unutarnja borba.

Društvo koje ne prihvaća dječju raznolikost, koje zahtijeva savršenstvo, a ne dopušta nesavršenost, postaje prostor pritiska, a ne razvoja. Umjesto da se djeci pruži podrška da postanu najbolja verzija sebe, često ih se pokušava oblikovati prema modelu koji nije prilagođen njihovoj osobnosti, iskustvu ni realnim uvjetima života.

Odgovor na ovaj izazov leži u stvaranju fleksibilnijih, humanijih i djetetu prilagođenih sustava – u školstvu, obitelji, zdravstvu i zajednici – koji će vrednovati razvoj više od rezultata, proces više od norme, a dijete više od njegove vanjske slike.

Jer dijete koje osjeća da može pogriješiti, biti drugačije i svejedno biti prihvaćeno ima daleko veću šansu za zdrav razvoj nego ono koje živi pod pritiskom da ne bude ono što jest.

III. 11. Odrastanje u postkonfliktnom društvu

Bosna i Hercegovina je društvo koje, gotovo tri desetljeća nakon rata, još uvijek nosi duboke posljedice kolektivne traume, nepovjerenja, društvene fragmentiranosti i normalizacije nasilja. Iako djeca i adolescenti koji danas odrastaju nisu izravno doživjeli rat, oni su svakodnevno izloženi njegovim posljedicama kroz obiteljsku dinamiku, obrazovni sustav, javni govor i opću društvenu klimu.

U takvom ambijentu, nasilje nije samo fizičko. Naprotiv, ono je jezično, simboličko, institucionalno i kulturološki normalizirano. Djeca i mladi odrastaju u sredinama gdje su:

- agresivna retorika i prijetnje dio javnog diskursa – političari, novinari, akademici, pa čak i vjerski autoriteti nerijetko koriste jezik mržnje, netrpeljivosti i antagonizama;
- etničke, političke i socijalne podjele svakodnevno prisutne i često se prenose kroz odgoj i obrazovanje;
- emocionalna i socijalna ranjenost generacija nakon rata još uvijek neprerađena, što se prenosi transgeneracijski kroz obrasce straha, šutnje, neprijateljstva ili osjećaja ugroženosti;
- te kultura dijaloga, pomirenja i suosjećanja marginalizirana i percipirana kao slabost, a ne snaga.

U takvom okruženju, djeca se uče da je agresija način rješavanja sukoba, da različitost znači prijetnju, a da se poštovanje i autoritet dobivaju kroz dominaciju, ne kroz razumijevanje. To postaje temelj za oblikovanje ponašanja koje se izvana može činiti kao poremećaj u ponašanju, ali je zapravo naučena društvena norma u kulturi nasilja.

U postkonfliktnim društvima, kao što je bosanskohercegovačko, rizik je posebno izražen u:

- školama koje su etnički, religijski ili ideološki homogene, a gdje se rijetko susreće drugo i drugačije;
- medijima koji senzacionalizmom, govorom mržnje i političkim obračunima formiraju stavove mladih;
- te obiteljima koje su i same još uvijek nositelji ratne traume, bez dostupne psihosocijalne pomoći.

Djeca i mladi koji u takvom društvu pokušavaju razvijati vlastiti identitet, empatiju ili toleranciju često se osjećaju usamljeno, ranjivo i zbunjeno. S druge strane, ponašanje koje odražava

okruženje, a to znači ponašanje obilježeno impulsivnošću, netolerancijom i nepoštivanjem tuđih granica, prolazi ne samo neopaženo, nego se i nagrađuje kao "snalažljivost" ili "snaga karaktera".

Borba protiv ovog rizičnog faktora ne može biti ograničena na sektor zdravstva, obrazovanja ili socijalne zaštite. Ona zahtijeva širok društveni zaokret i javnu osudu govora mržnje, promicanje kulture dijaloga i nenasilja, izgradnju obrazovnih sadržaja koji uče djecu kako poštovati, a ne nadjačavati, te stvaranje javnih prostora u kojima empatija i razboritost nisu slabost, nego vrijednost.

Jer odgoj djece u kulturi nasilja nije samo problem ponašanja. Ono je problem budućnosti.

IV. POSLJEDICE POREMEĆAJA U PONAŠANJU KOD DJECE I MLADIH

Poremećaji u ponašanju kod djece i adolescenata ne ostaju ograničeni isključivo na unutarnji svijet djeteta niti na trenutačne faze razvoja. Oni predstavljaju ozbiljan signal dubinskih teškoća, ali i pokazatelj pukotina u sustavu koji bi djeci trebao biti zaštita. Uzimajući u obzir kompleksnost rizičnih čimbenika i prethodno opisanih izazova, jasno je da posljedice ovih poremećaja nadilaze osobnu razinu i zadiru u šire društvene tokove.

Iako se manifestiraju kao "problematično ponašanje", posljedice su često duboke, višeslojne i dugotrajne s negativnim utjecajem na djetetovo psihofizičko zdravlje, obrazovni put, odnose s vršnjacima i obitelji, kao i na njegovu buduću socijalnu integraciju. No posljedice ne snosi samo dijete: one se reflektiraju i na obitelj, obrazovni i zdravstveni sustav, lokalnu zajednicu i društvo u cjelini.

Zanemarivanje ovih posljedica dovodi do produžavanja lanaca ranjivosti, umjesto njihovog prekidanja. Umjesto pravovremene podrške i uključivanja, sustavi nerijetko reaguju tek kada posljedice postanu ozbiljne i to u obliku institucionalizacije, školskog neuspjeha, delinkvencije ili mentalnih oboljenja. Time se gubi dragocjeno vrijeme u kojem je bilo moguće spriječiti dublju marginalizaciju i patnju.

Ovo poglavlje prikazuje glavne posljedice poremećaja u ponašanju, raspoređene prema razinama na kojima se manifestiraju, od individualne do društvene. Time se želi ukazati na važnost ranog prepoznavanja i cjelovitog odgovora, ali i podsjetiti da nijedno dijete ne razvija teškoće u ponašanju "iz ničega", niti ih može nositi samo.

IV. 1. Individualne posljedice za dijete

Poremećaji u ponašanju kod djece i adolescenata često su prvi vidljivi znakovi dubljih emocionalnih, psiholoških i razvojnih teškoća. Međutim, umjesto da budu shvaćeni kao poziv u pomoć, ta ponašanja se nerijetko tumače kao neposluh, loš odgoj ili namjerna provokacija. Takav pristup ne samo da ne rješava problem, nego dovodi do njegove eskalacije, ostavljajući ozbiljne posljedice za dijete na različitim razinama.

a) Emocionalne i mentalne posljedice

Djeca s poremećajima u ponašanju vrlo često nose teret unutarnjih emocionalnih konflikata koji ostaju neprepoznati ili neadresirani. Zbog neprihvaćenosti i ponavljanog kažnjavanja, razvijaju:

- nisko samopouzdanje i osjećaj osobne bezvrijednosti;

- kroničnu tjeskobu, nesigurnost i emocionalnu nestabilnost;
- sramežljivost prerusenu u agresivnost ili obrnuto – agresiju iza koje stoji duboka ranjivost;
- depresivne simptome, osobito kada se ponašajne teškoće povežu s društvenom izolacijom ili odbacivanjem.

Dugoročno, ovakva emocionalna opterećenja mogu dovesti do razvoja anksiozno-depresivnih poremećaja, poremećaja prilagodbe, pa čak i ozbiljnih dijagnoza iz spektra poremećaja osobnosti ako podrška izostane u ključnim razvojnim fazama.

b) Obrazovne posljedice

Zbog konflikata u školskom okruženju, djeca s ponašajnim teškoćama često:

- zaostaju u obrazovanju, ne zbog nedostatka sposobnosti, već zbog nesigurnosti i isključenosti;
- izostaju s nastave, budu suspendirana ili čak ispisana iz škole;
- izgube interes za učenje, jer im škola postaje prostor neprihvatanja i sankcioniranja.

Školski neuspjeh dodatno hrani osjećaj neadekvatnosti i stvara začarani krug: što više dijete doživljava odbacivanje, to je veća vjerojatnost da će razvijati otpore, ometajuće ponašanje ili potpuno odustati od obrazovanja.

c) Socijalne posljedice

Zbog stigmatizacije i neprilagođenog ponašanja, ova djeca često:

- ostaju bez bliskih prijateljstava;
- bivaju izopćena iz vršnjačkih skupina;
- doživljavaju nasilje (ili ga čine);
- teško uspostavljaju i održavaju emocionalne odnose.

Nerijetko se priklanjaju devijantnim skupinama koje im nude pripadnost, ali kroz destruktivne obrasce, čime se dodatno povećava njihova ranjivost i rizik za sukob sa zakonom.

d) Razvojne posljedice

Ako se teškoće ne prepoznaju i ne tretiraju pravovremeno, dijete može razviti:

- izrazito neprilagođene mehanizme suočavanja, poput poricanja, potiskivanja, impulzivnosti, agresije ili pasivne resignacije;
- problematične modele identiteta, u kojima dominiraju osjećaji odbačenosti, nepravde, kontrole nad drugima ili prezir prema autoritetima;
- disfunkcionalan odnos prema sebi i svijetu, što utječe na daljnji emocionalni i socijalni razvoj.

Takve razvojne distorzije mogu se prenijeti u adolescentnu i odraslu dob, postajući temelj trajnih psihosocijalnih teškoća.

Djeca koja se suočavaju s poremećajima u ponašanju nisu problem. Ona ustvari imaju problem i najčešće ga ne znaju izraziti drugačije nego ponašanjem koje odstupa od očekivanog. Zato je ključno gledati iza ponašanja i vidjeti dijete koje trpi, traži, luta i treba pomoć.

IV. 2. Posljedice za obitelj

Obitelj je najbliže, a često i najvažnije okruženje u kojemu dijete raste i razvija se. Kada se unutar obitelji pojave poremećaji u ponašanju kod djeteta, to duboko pogađa sve članove kućanstva, bez obzira na njihovu emocionalnu ili roditeljsku spremnost da se s time nose. Posljedice se odražavaju na emocionalnu stabilnost, međusobne odnose, funkcionalnost svakodnevnog života i ukupno obiteljsko zdravlje.

a) Emocionalno iscrpljivanje roditelja i članova obitelji

Roditelji djece s poremećajima u ponašanju vrlo često žive u stanju stalnog stresa, zabrinutosti, iscrpljenosti i bespomoćnosti. Svakodnevni izazovi (kao što su izljevi bijesa, konflikti, izostanci iz škole, problemi s vršnjacima, odbijanje autoriteta) postupno iscrpljuju roditeljske kapacitete i dovode do:

- emocionalne preplavljenosti;
- izgubljenog osjećaja kontrole i roditeljske kompetencije;
- anksioznosti, depresivnosti ili kroničnog umora i
- smanjene sposobnosti za pružanje nježnosti i podrške, čak i kada postoji volja.

Roditelji često imaju osjećaj da ih nitko ne razumije, niti da im sustav nudi pravu pomoć, što dodatno pogoršava osjećaj izoliranosti.

b) Poremećaj obiteljskih odnosa

Dijete s izraženim ponašajnim teškoćama često postaje središte obiteljske dinamike, što može narušiti odnose:

- između roditelja, osobito ako se razlikuju u pristupu (npr. jedan roditelj zagovara strogoću, drugi blagost);
- između braće i sestara, koji se mogu osjećati zanemareno, ugroženo ili nevidljivo;
- šire obitelji, gdje nerazumijevanje ili osuda dodatno pojačavaju stres.

Obitelj tada umjesto izvora podrške postaje prostor napetosti, predbacivanja i sukoba.

c) Osjećaj krivnje, srama i stigmatizacije

Roditelji i članovi obitelji često se suočavaju s:

- krivo usmjerenom osudom okoline ("to je rezultat lošeg odgoja");
- unutarnjim osjećajem krivnje zbog uvjerenja da su mogli učiniti više ili bolje;
- sramom zbog neuspjeha u ispunjavanju očekivanja društva o "uspješnoj" obitelji;
- stigmatizacijom od strane škole, institucija, pa čak i vlastite zajednice.

Ovakvi osjećaji mogu roditelje dovesti do povlačenja iz socijalnog života, gubitka samopouzdanja i izbjegavanja traženja pomoći.

d) Nedostatak sistemske podrške

Mnoge obitelji ostaju same u suočavanju s izazovima jer:

- nema dovoljno savjetovališta, grupa podrške ili dostupnih stručnjaka;
- informacije o raspoloživim uslugama nisu lako dostupne;
- institucije često ne prepoznaju ili ignoriraju obiteljsku perspektivu, fokusirajući se isključivo na dijete.

Kao rezultat toga, obitelji ulaze u začarani krug iscrpljenosti, nesnalaženja i emocionalne dezintegracije, što dodatno otežava podršku djetetu.

Obitelj ne može i ne smije biti prepuštena sama sebi. Podrška djetetu s poremećajem u ponašanju mora uključivati podršku njegovim roditeljima i cijelom obiteljskom sustavu. Jer stabilna, osnažena i podržana obitelj i sama je oblik terapije.

IV. 3. Posljedice za obrazovni sustav

Škola je jedno od najvažnijih mjesta za razvoj djece i mladih, ali i prostor u kojemu se poremećaji u ponašanju često najprije i najvidljivije manifestiraju. Pojava i eskalacija ovih teškoća postavljaju značajne izazove obrazovnim ustanovama, njihovim zaposlenicima i cjelokupnom obrazovnom procesu.

a) Narušavanje nastavnog procesa

Djeca s poremećajima u ponašanju često remete nastavu svojim impulsivnim, agresivnim ili nepažljivim ponašanjem. To može dovesti do:

- učestalih prekida u izvođenju nastavnih aktivnosti;
- smanjenja koncentracije ostalih učenika;
- povećanja stresa i frustracije među nastavnicima i učenicima i
- smanjenja ukupne kvalitete školskog ambijenta.

Takvi poremećaji otežavaju održavanje pozitivne i produktivne atmosfere potrebne za učenje.

b) Opterećenje stručnih službi škole

Stručne službe škole (psiholozi, pedagogi, defektolozi) često su ključni u podršci djeci s ponašajnim teškoćama. Međutim, zbog nedostatka dovoljnog broja stručnjaka, preopterećenosti postojećih službi, te kompleksnosti problema koje djeca imaju stručne službe često nisu u mogućnosti pružiti adekvatnu, pravovremenu i kontinuiranu pomoć.

c) Isključivanje i marginalizacija učenika

Zbog izazova u radu s djecom koja imaju poremećaje u ponašanju, škole ponekad pribjegavaju:

- suspendiranju ili izbacivanju učenika;

- zanemarivanju ili ignoriranju njihovih potreba;
- izbjegavanju njihovog uključivanja u redovne školske aktivnosti.

Ova praksa dodatno povećava osjećaj isključenosti i stigmatizacije kod djece, te umanjuje šanse za njihovu socijalizaciju i uspjeh.

d) Demotivacija i burnout nastavnog osoblja

Učitelji i stručni suradnici koji se suočavaju s kontinuiranim problemima u radu s djecom s poremećajima u ponašanju često iskuse osjećaj nemoći i frustracije, psihičku iscrpljenost (*burnout*), manjak profesionalne podrške i priznavanja, te smanjenu motivaciju za rad i inovacije u nastavi.

Ovaj trend može negativno utjecati na ukupnu kvalitetu obrazovanja i zadržavanje kvalitetnog kadra u školama. Poremećaji u ponašanju predstavljaju kompleksan izazov za obrazovni sustav, koji zahtijeva integrirani pristup: od jačanja stručnih službi do promjene školske klime i inkluzivnih politika.

IV. 4. Posljedice za lokalnu zajednicu i društvo

Iako se poremećaji u ponašanju primarno manifestiraju na individualnoj razini, njihove dugoročne i kumulativne posljedice osjećaju i lokalne zajednice, kao i društvo u cjelini. Ove posljedice postaju osobito izražene kada društvo ne razvije sustave ranog prepoznavanja i intervencije, već reagira tek kada su posljedice već izražene i često teško reverzibilne.

a) Porast rizičnih i devijantnih ponašanja među mladima

Neprepoznate i neliječene ponašajne teškoće u dječjoj dobi često eskaliraju u adolescenciji kroz delinkventna ponašanja (krađe, tučnjave, uništavanje imovine), ranu zlouporabu psihoaktivnih tvari, nasilje nad vršnjacima, članovima obitelji ili u zajednici, te povezanost s vršnjačkim grupama koje promoviraju nasilne ili antisocijalne norme. Ovi obrasci predstavljaju značajan sigurnosni i razvojni problem za lokalne zajednice, koje time postaju okruženja nesigurnosti umjesto zaštite.

b) Dugoročna socijalna isključenost i marginalizacija

Djeca i mladi s poremećajima u ponašanju, ako ne dobiju odgovarajuću podršku, često ulaze u obrazovni i društveni začarani krug:

- isključenje iz obrazovnog sustava;
- izostanak kvalifikacija i vještina;
- teškoće u zapošljavanju;
- ovisnost o socijalnim davanjima ili neformalnim (često rizičnim) izvorima prihoda.

To stvara generacije mladih koji su isključeni iz društvenih tokova i percipirani kao teret umjesto potencijal.

c) Povećani pritisak na javne sustave i proračune

Dugoročne posljedice ponašajnih teškoća odražavaju se i na povećano opterećenje zdravstvenog, socijalnog i pravosudnog sustava, uključujući:

- troškove psihijatrijskih i rehabilitacijskih tretmana;
- potrebe za institucionalnim smještajem;
- sudske i kaznene postupke;
- intervencije centara za socijalni rad i
- naknade i izvanredne socijalne transfere.

Nedostatak rane i učinkovite intervencije u djetinjstvu često vodi do dugoročnih financijskih i ljudskih troškova koji višestruko nadmašuju ulaganja u preventivne i podržavajuće usluge.

d) Erozija društvene kohezije i povjerenja

Kada lokalna zajednica ne razvije sustav podrške za djecu s teškoćama u ponašanju, stvara se klima nepovjerenja među građanima, pojačanih predrasuda prema "problematičnoj" djeci i njihovim obiteljima, porasta socijalnih tenzija i straha, te slabljenja solidarnosti i osjećaja zajedništva.

Time zajednica postaje prostor isključenja umjesto uključivanja, represije umjesto prevencije, što dugoročno destabilizira društvene odnose.

Poremećaji u ponašanju kod djece nisu isključivo problem pojedinca i njegove obitelji. Naprotiv, oni su pokazatelj ukupne razine zdravlja i otpornosti zajednice. U tom smislu, ulaganje u ranu intervenciju, inkluzivne politike i međusektorsku suradnju nije samo stručni, već i društveni imperativ.

Zaključujući ovaj dio dokumenta koji se odnosi na izazove, rizične faktore i posljedice, može se reći sljedeće:

Poremećaji u ponašanju kod djece i mladih nisu kratkotrajni izazovi koji će "proći s vremenom", niti su isključivo individualna obilježja djeteta. Oni su zrcalo mnogih nefunkcionalnosti unutar sustava, obitelji i društva, a njihove posljedice, ako se na njih ne odgovori odgovorno, stručno i koordinirano, mogu biti višestruko pogubne.

Kao što je prikazano, posljedice se ne odnose samo na dijete i njegov razvoj, već obuhvaćaju i emocionalnu destabilizaciju obitelji, opterećenje obrazovnog i zdravstvenog sustava, rastuću društvenu isključenost, te naposljetku eroziju povjerenja u institucije i međuljudske odnose. U konačnici, riječ je o problemu koji postaje kolektivan kada se individualna ranjivost ne prepozna i ne adresira na vrijeme.

Ovo poglavlje trebalo je poslužiti kao upozorenje, ali i kao poziv na akciju. Svaka posljedica prikazana u prethodnim podsekcijama ujedno je i točka moguće intervencije. Gdje postoji emocionalna patnja postoji i prostor za psihološku podršku. Gdje postoji obrazovno isključivanje može se razviti inkluzivan pristup. Gdje sustavi zakazuju moguće ih je mijenjati.

U nastavku ovog dokumenta bit će prikazane smjernice, pristupi i preporuke koji mogu doprinijeti ranijem prepoznavanju, boljoj koordinaciji sektora, osnaživanju obitelji i zajednica, te humanijem i učinkovitijem odgovoru sustava na potrebe djece s poremećajima u ponašanju. Jer samo djelovanjem koje je pravovremeno, usklađeno i vođeno najboljim interesom djeteta, moguće je posljedice pretvoriti u šansu za oporavak, razvoj i punu inkluziju.

V. MJERE I INTERVENCIJE PO OBLASTIMA

Rješavanje problema djece s poremećajima u ponašanju zahtijeva sveobuhvatan i usklađen odgovor koji se temelji na jasnim i operativnim mjerama unutar svih relevantnih oblasti društvenog djelovanja. Dosadašnja analiza ključnih izazova, rizičnih faktora i posljedica jasno ukazuje da ne postoji jedno, izolirano rješenje, već da je potreban višeslojni pristup koji povezuje različite sektore i razine vlasti, uz aktivno uključivanje stručne i šire društvene zajednice.

U ovom poglavlju predstavljene su konkretne mjere i intervencije strukturirane po oblastima: zdravstvo, obrazovanje, socijalna i dječja zaštita, pravosuđe, nevladin sektor, akademska zajednica, privatni sektor, te intersektorski pristup. Svaka oblast sadrži jasno definirane ciljeve, pripadajuće aktivnosti i pokazatelje uspješnosti, kao i razradu nositelja odgovornosti prema principu tzv. vertikalne odgovornosti (federalna, kantonalna i općinska/gradska razina).

Iako su mjere prikazane po sektorima, njihova prava snaga proizlazi iz njihove međusobne povezanosti, kao i iz spremnosti institucija da djeluju zajednički, koordinirano i u najboljem interesu djeteta. Ove mjere nisu zamišljene kao univerzalna rješenja, već kao temelj za operativno planiranje, izradu strategija i provedbenih akata u skladu s nadležnostima i kapacitetima različitih razina vlasti i organizacija.

U nastavku slijedi razrada mjera po oblastima.

V. 1. Oblast zdravstvene zaštite

Zdravstveni sustav ima ključnu ulogu u ranom prepoznavanju, dijagnostici i liječenju djece s poremećajima u ponašanju, kao i u pružanju kontinuirane podrške njihovim obiteljima. Iako je odgovornost za zdravlje raspodijeljena na različite razine vlasti, Federalno ministarstvo zdravstva predstavlja krovnu instituciju zaduženu za oblikovanje politika, standarda i usmjeravanje sustava zdravstvene zaštite, u suradnji s kantonalnim ministarstvima zdravstva, zavodima za javno zdravstvo, domovima zdravlja, bolničkim ustanovama i centrima za mentalno zdravlje.

Mjere koje se predlažu u okviru ove oblasti usmjerene su na jačanje kapaciteta zdravstvenog sustava za kvalitetno i pravovremeno reagiranje na potrebe djece s poremećajima u ponašanju, uz naglasak na međusektorsku suradnju, prevenciju i pristup temeljen na najboljem interesu djeteta.

Mjera 1: Ujednačavanje dijagnostičkih kriterija i terminologije

Ova mjera izravno odgovara na izazov nepostojanja jedinstvene definicije i kriterija za utvrđivanje poremećaja u ponašanju kod djece, što dovodi do konfuzije i neujednačenog postupanja među sektorima. Također je povezana s rizičnim faktorom preuranjenog ili pogrešnog etiketiranja djece, te s posljedicama pogrešne dijagnoze i neadekvatnog tretmana.

Mjera podrazumijeva razvoj smjernica za standardizaciju terminologije i dijagnostičkih postupaka unutar sektora zdravstva, te njihovu usklađenost s obrazovnim i socijalnim sustavom. Aktivnosti uključuju stručne konzultacije, prilagodbu međunarodnih klasifikacija (npr. ICD, DSM) lokalnom kontekstu, te edukaciju zdravstvenih djelatnika o primjeni usklađenih kriterija u radu s djecom i mladima.

Mjera 2: Jačanje kapaciteta centara za mentalno zdravlje u lokalnim zajednicama

Ova mjera adresira višestruke izazove, uključujući neravnomjernu dostupnost usluga, kadrovske manjkavosti i nedostatak proaktivnog pristupa u radu s djecom s poremećajima u ponašanju. Povezana je s rizičnim faktorom institucionalne zapuštenosti i nepokrivenosti uslugama, te s posljedicama kasne intervencije i pogoršanja mentalnog stanja djece.

Mjera obuhvaća povećanje broja stručnjaka (dječji psihijatri, klinički psiholozi, terapeuti) u centrima za mentalno zdravlje, unapređenje njihovih kapaciteta kroz kontinuiranu edukaciju i superviziju, te razvoj mobilnih timova i terenskih usluga. Također se predviđa osiguravanje uvjeta za diferencirani pristup djeci s različitim razinama teškoća.

Mjera 3: Osnivanje specijalizirane ustanove za dječje i adolescentno mentalno zdravlje

Uočeni nedostatak specijalizirane ustanove koja bi sistemski tretirala kompleksne slučajeve mentalnog zdravlja djece i adolescenata predstavlja ozbiljan strukturni izazov. Mjera se izravno nadovezuje na potrebu za izgradnjom sustava koji će omogućiti sveobuhvatan medicinski i psihosocijalni pristup izvan klasičnih ustanova socijalne skrbi.

Ova mjera podrazumijeva planiranje, projektiranje i postupnu uspostavu javne ustanove (na federalnoj ili međukantonalnoj razini) namijenjene liječenju, dijagnostici, kriznim intervencijama i rehabilitaciji djece i mladih s ozbiljnim poremećajima u ponašanju i psihičkim poteškoćama. Ustanova bi služila kao referentni centar i podrška drugim institucijama na terenu.

Mjera 4: Razvoj programa preventivne psihološke podrške i promocije mentalnog zdravlja

Preventivni pristup u zdravstvenom sustavu još uvijek nije dovoljno razvijen, iako se mnogi problemi ponašanja mogu ublažiti ili spriječiti pravovremenom podrškom. Ova mjera odgovara na izazove nedostatka sustavne prevencije i rane detekcije, kao i na rizične faktore emocionalnog zanemarivanja i poremećenih obiteljskih odnosa.

Programi podrazumijevaju uključivanje zdravstvenih djelatnika u preventivne aktivnosti u školama i zajednicama, organizaciju grupa za podršku djeci i roditeljima, psihološke radionice, savjetovanja i razvoj promotivnih kampanja usmjerenih na smanjenje stigme i poticanje brige o mentalnom zdravlju djece i mladih.

Mjera 5: Uvođenje sistematskog psihološkog i razvojnog probira u ranoj dobi

Ova mjera odgovara na izazove kasne identifikacije problema u ponašanju i emocionalnom razvoju, koji često ostanu neprepoznati sve do ulaska u školu, kada postanu izraženiji i teži za intervenciju. Također se veže uz rizične faktore emocionalnog zanemarivanja, razvojnog kašnjenja i neprepoznatih neuropsiholoških teškoća, kao i uz posljedice odgođene podrške i neadekvatnog obrazovnog odgovora.

Mjera predviđa uvođenje sistematskog psihološkog i razvojnog probira za djecu u dobi od tri do šest godina u okviru primarne zdravstvene zaštite. Podrazumijeva izradu standardizirane metodologije i alata za procjenu emocionalnog, socijalnog i kognitivnog razvoja, edukaciju pedijataru i članova timova primarne zaštite za njihovu primjenu, te uspostavu jasnog protokola za daljnju obradu i uključivanje stručnih službi u slučaju uočenih odstupanja.

Mjera 6: Razvijanje programa podrške roditeljima djece s emocionalnim i ponašajnim teškoćama u okviru zdravstvenih ustanova

Ova mjera odgovara na izazov nedostatka institucionalne podrške roditeljima, koji se često osjećaju bespomoćno, bez informacija i stručnog usmjerenja. Povezana je i s rizičnim faktorima emocionalnog zapuštanja, obiteljskog stresa i neadekvatnih odgojnih strategija, kao i s posljedicama koje proizlaze iz neprepoznate roditeljske potrebe za podrškom.

Mjera podrazumijeva razvoj i dostupnost programa savjetovanja, psihoedukacije i grupne podrške za roditelje djece s emocionalnim i ponašajnim teškoćama u okviru postojećih zdravstvenih ustanova, posebno centara za mentalno zdravlje i pedijatrijskih službi. Aktivnosti uključuju edukaciju stručnjaka za rad s roditeljima, pripremu edukativnih materijala, organizaciju radionica i razvoj mreže dostupnih savjetovašta. Programi se mogu provoditi individualno, u paru ili grupno, ovisno o potrebama korisnika i kapacitetima ustanove.

V. 2. Oblast obrazovanja

Obrazovni sustav ima jedinstvenu poziciju da kroz svakodnevni rad s djecom prepozna rane znakove emocionalnih i ponašajnih teškoća, pruži podršku, usmjeri na stručne službe i doprinese stvaranju sigurnog i poticajnog okruženja. Škole su često prvi kontekst u kojemu se ti problemi uoče, ali istodobno i mjesto gdje se mogu najuspješnije prevenirati i ublažiti.

Krovnu odgovornost za oblikovanje obrazovne politike i osiguranje uvjeta za njenu provedbu imaju kantonalna ministarstva obrazovanja, dok Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti ima važnu ulogu u koordinaciji, razvoju standarda, smjernica i poticanju međukantonalne usklađenosti. Škole, pedagoški zavodi, stručne službe i nastavno osoblje predstavljaju osnovne nositelje obrazovnih intervencija.

Mjere u okviru ove oblasti usmjerene su na jačanje kapaciteta obrazovnog sustava da odgovori na potrebe djece s emocionalnim i ponašajnim teškoćama, kroz preventivne, podržavajuće i razvojne pristupe.

Mjera 1: Uvođenje školskih programa za prepoznavanje i upravljanje problemima u ponašanju

Ova mjera odgovara na izazove ograničenih kapaciteta obrazovnog sustava da pravovremeno i primjereno prepozna poremećaje u ponašanju, te da ih ne tumači isključivo kao neposluh. Povezana je s rizičnim faktorima emocionalne disregulacije i obiteljskih stresora, kao i s posljedicama stigmatizacije i isključenja djece.

Mjera podrazumijeva razvoj i provedbu školskih programa koji uključuju edukaciju nastavnika, pedagoga i stručnih suradnika o prepoznavanju ranih znakova problema u ponašanju, primjeni pedagoških strategija upravljanja razrednom dinamikom i komunikacije s djetetom i roditeljima. Programi također obuhvaćaju osnovne vještine psihološke prve pomoći i krizne intervencije.

Mjera 2: Jačanje uloge školskih stručnih službi

Nedostatak školskih psihologa, pedagoga i socijalnih pedagoga identificiran je kao jedan od ključnih izazova u obrazovnom sustavu. Riječ je o horizontalnom problemu koji se pojavljuje u većini kantona i posebno pogađa manje sredine.

Ova mjera odgovara na izazov kadrovske podkapacitiranosti, ali i na rizične faktore neprepoznatih razvojnih teškoća i narušenih odnosa u školskom okruženju. Cilj mjere je osigurati prisutnost i

kontinuitet rada stručnih službi u školama, kao i njihovu bolju integraciju u sve segmente školskog života.

Mjera uključuje planiranje zapošljavanja školskih stručnjaka u skladu s potrebama učenika, osiguranje profesionalnog razvoja i supervizije za zaposlenike stručnih službi, te razvoj standarda za njihov rad. Naglasak je i na izgradnji povjerenja učenika prema tim službama, kao i poticanju njihovog uključivanja u rad s roditeljima i nastavnicima.

Mjera 3: Uključivanje tema mentalnog zdravlja i emocionalne pismenosti u obrazovne programe

Ova je mjera izravno povezana s prevencijom emocionalnih i ponašajnih teškoća, kao i s izazovom nedovoljne integracije ovih sadržaja u formalno obrazovanje. Također odgovara na rizične faktore emocionalne neosviještenosti, vršnjačkog nasilja i internaliziranih problema.

Mjera podrazumijeva uključivanje tema vezanih uz mentalno zdravlje, samoregulaciju emocija, empatiju, nenasilnu komunikaciju i rješavanje sukoba u nastavne planove i programe na svim razinama obrazovanja, posebno u osnovnim školama. Aktivnosti uključuju prilagodbu nastavnih sadržaja, edukaciju nastavnika i razvoj priručnika i didaktičkih materijala.

Mjera 4: Razvijanje mehanizama za suradnju između škola i roditelja

Odsutnost kvalitetne suradnje između škola i roditelja dodatno otežava prepoznavanje i rješavanje problema u ponašanju. Ova mjera povezana je s izazovima izoliranosti obitelji, međusobnog nepovjerenja i ponekad optužujućeg odnosa između škole i roditelja.

Mjera uključuje poticanje škola da sustavno razvijaju strategije uključivanja roditelja u obrazovni proces s posebnim naglaskom na razumijevanje problema ponašanja i zajedničko djelovanje u najboljem interesu djeteta. Aktivnosti uključuju savjetovanja, radionice za roditelje, roditeljske grupe podrške, te razvoj modela "školskog tima" za rješavanje individualnih slučajeva.

Mjera 5: Uspostavljanje procedura za rano prepoznavanje i upućivanje djece na dodatnu procjenu i podršku

Često se događa da škole, iako primjećuju probleme, nemaju razvijene protokole za daljnje postupanje. Ova mjera odgovara na izazov nepostojanja jasnih mehanizama suradnje s drugim sektorima i izostanka sistemskog upućivanja.

Mjera podrazumijeva uspostavu školskih procedura za identifikaciju rizičnih obrazaca ponašanja, njihovo dokumentiranje i prosljeđivanje nadležnim službama (socijalna zaštita, zdravstvo, nevladine organizacije). Aktivnosti uključuju izradu internih pravilnika, izobrazbu školskog osoblja o multidisciplinarnom pristupu, te imenovanje školskih koordinatora za suradnju sa stručnim službama izvan škole.

Mjera 6: Razvoj preventivnih i inkluzivnih programa unutar nastave

Ova mjera odgovara na izazove institucionalne isključenosti djece s ponašajnim teškoćama, kao i na tendenciju da se problemi ponašanja tretiraju isključivo kroz disciplinske mjere. Također je povezana s rizičnim faktorima stigmatizacije, vršnjačkog odbacivanja i nedostatka emocionalne pismenosti u nastavnom procesu.

Mjera podrazumijeva razvoj i uvođenje nastavnih programa i metoda koje promiču prevenciju problema u ponašanju i inkluziju svih učenika, osobito onih s emocionalnim, socijalnim ili bihevioralnim teškoćama. To uključuje primjenu tehnika diferencirane nastave, grupnog rada, nenasilne komunikacije i rješavanja sukoba, te integraciju sadržaja koji razvijaju toleranciju, samopouzdanje i međuvršnjačku podršku. Aktivnosti obuhvaćaju edukaciju nastavnika, osmišljavanje nastavnih materijala i poticanje učeničkog sudjelovanja u stvaranju pozitivnog razrednog ozračja.

Ova mjera zaokružuje cjelinu u oblasti obrazovanja, stvarajući jaču vezu između kurikularnog pristupa i razvoja zdravih socijalno-emocionalnih obrazaca kod djece.

Mjera 7: Uvođenje programa rane identifikacije i intervencije u školama i vrtićima

Ova mjera odgovara na izazove kasnog prepoznavanja problema u ponašanju i emocionalnom razvoju djece, kao i na fragmentiranost odgovora institucija u najranijim godinama života. Također se veže uz rizične faktore neprepoznatih teškoća i izostanka ranog usmjeravanja djeteta prema adekvatnoj podršci.

Mjera podrazumijeva razvoj i implementaciju sustavnih programa rane identifikacije i intervencije u školama i predškolskim ustanovama. Aktivnosti uključuju edukaciju nastavnika i odgojitelja za prepoznavanje ranih znakova odstupanja u ponašanju i emocionalnom razvoju, izradu smjernica za postupanje i suradnju s roditeljima i vanjskim stručnjacima, te uspostavu protokola za uključivanje stručnih službi (psihologa, pedagoga, centara za socijalni rad, centara za mentalno zdravlje). Naglasak je na preventivnom pristupu, ranoj podršci i uključivanju djeteta u odgovarajuće oblike pomoći prije eskalacije problema.

Mjera 8: Uspostava kriznih školskih timova za hitne intervencije

Ova mjera odgovara na izazove nepostojanja institucionalne spremnosti da se odgovori na iznenadne i teške situacije koje uključuju emocionalne i ponašajne krize kod djece. Povezana je s rizičnim faktorima traumatskih iskustava, zlostavljanja, zlostavljanja vršnjaka i obiteljskih kriza, te s posljedicama koje proizlaze iz nepravovremenog i neadekvatnog odgovora škole.

Mjera podrazumijeva uspostavu kriznih školskih timova sastavljenih od školskog osoblja (npr. pedagog, psiholog, razrednik, ravnatelj) i po potrebi vanjskih stručnjaka, koji bi bili osposobljeni za pružanje prve psihološke pomoći, krizno savjetovanje i hitno upućivanje djeteta na daljnje službe. Aktivnosti uključuju definiranje uloga i odgovornosti članova tima, izradu protokola za reagiranje u kriznim situacijama, redovite edukacije i simulacijske vježbe, te izgradnju suradnje sa zdravstvom, policijom i centrima za socijalnu skrb.

V. 3. Oblast socijalne i dječje zaštite

Sustav socijalne i dječje zaštite trebao bi imati ključnu ulogu u osiguravanju kontinuiteta skrbi, zaštite i podrške djeci s emocionalnim i ponašajnim teškoćama, posebno onima koji dolaze iz ugroženih, zanemarenih i disfunkcionalnih obiteljskih sredina. Međutim, suočen je s brojnim izazovima, među kojima se izdvajaju ograničeni kadrovski kapaciteti, neravnomjerna dostupnost usluga, institucionalni pristup koji prečesto dominira nad preventivnim i obiteljskim modelima rada, te slaba međusektorska povezanost.

Krovnu odgovornost za planiranje i razvoj politika u ovoj oblasti ima Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, dok kantonalna ministarstva socijalne politike imaju ključnu provedbenu ulogu. Centri za socijalni rad predstavljaju temeljnu operativnu jedinicu, uz ustanove socijalne zaštite, obiteljska savjetovališta i druge pružatelje socijalnih usluga.

U nastavku se predlažu mjere koje imaju za cilj jačanje preventivne i razvojne uloge sustava, osiguravanje dostupnosti podrške u lokalnoj zajednici, te unapređenje kvalitete stručnog rada s djecom i obiteljima.

Mjera 1: Jačanje kapaciteta centara za socijalni rad za rad s djecom s emocionalnim i ponašajnim teškoćama

Ova mjera odgovara na izazov kadrovske i stručne podkapacitiranosti centara za socijalni rad, posebno u lokalnim zajednicama gdje jedan stručni radnik pokriva prevelik broj slučajeva. Također je povezana s rizičnim faktorima obiteljskog zapuštanja i institucionalnog preusmjerenja djece u socijalni sustav bez detaljne procjene potreba.

Mjera podrazumijeva povećanje broja stručnih radnika, njihovu kontinuiranu edukaciju i superviziju za rad s djecom i adolescentima s kompleksnim teškoćama, kao i razvoj specijaliziranih timova unutar centara za složenije slučajeve. Naglasak je na osnaživanju profesionalnih kapaciteta, smanjenju administrativnog opterećenja i razvoju multidisciplinarnog pristupa.

Mjera 2: Razvijanje lokalnih servisa podrške u zajednici

Socijalna zaštita još uvijek se u velikoj mjeri oslanja na institucionalne oblike skrbi, dok lokalni servisi podrške za djecu i roditelje gotovo uopće ne postoje ili su ograničeni na sporadične projekte.

Ova mjera odgovara na izazov nedostatka izvaninstitucionalne podrške, te je povezana s rizičnim faktorima socijalne izolacije i izostanka pravovremene pomoći. Cilj je osigurati da obitelji mogu dobiti pomoć bez potrebe za institucionalizacijom djeteta.

Mjera uključuje razvoj savjetovališta, dnevnih centara, mobilnih timova i drugih oblika lokalno dostupnih usluga koje omogućuju kontinuiranu podršku djeci i obiteljima u rizičnim situacijama. Aktivnosti uključuju mapiranje potreba u zajednici, uključivanje NVO sektora, osiguranje osnovnog financiranja i nadzor nad kvalitetom pruženih usluga.

Mjera 3: Uspostava multidisciplinarnog pristupa u radu s djecom u riziku

Jedan od temeljnih izazova u sustavu socijalne zaštite je nedostatak koordinacije s drugim sektorima (zdravstvo, obrazovanje, policija, pravosuđe). Posljedica toga je prebacivanje odgovornosti, neujednačeno postupanje i izostanak integriranog plana rada s djetetom.

Mjera podrazumijeva formaliziranje modela multidisciplinarnog tima za rad na slučajevima djece s emocionalnim i ponašajnim teškoćama, koji bi okupljao stručnjake iz različitih sektora pod koordinacijom centra za socijalni rad. Aktivnosti uključuju definiranje nadležnosti, uspostavu protokola za razmjenu informacija, zajedničku procjenu i izradu individualnih planova rada.

Mjera 4: Razvoj specijaliziranih programa za obitelji u riziku

U praksi se često zanemaruje činjenica da dijete ne živi u vakuumu, već unutar obiteljske dinamike koja može biti snažan rizični ili zaštitni faktor. Sustav socijalne zaštite rijetko ima kapacitete za sustavan i strukturiran rad s obiteljima djece s ponašajnim teškoćama.

Mjera odgovara na izazove emocionalnog zapuštanja i neadekvatnog roditeljstva, a povezana je s posljedicama pogoršanja problema ako se izostavi rad s roditeljima i obiteljima. Ona podrazumijeva razvoj strukturiranih programa podrške roditeljstvu, edukacije, savjetovanja i terapijskog rada s obiteljima, koji bi se provodili u sklopu centara za socijalni rad ili kroz partnerske organizacije.

Mjera 5: Unapređenje alternativnih oblika zbrinjavanja djece

Zbog nepostojanja odgovarajućih službi i kapaciteta, djeca s emocionalnim i ponašajnim teškoćama se često smještaju u domove i ustanove socijalne skrbi, iako im primarna potreba nije socijalna nego zdravstvena ili psihološka.

Mjera odgovara na izazove institucionalizacije djece i neadekvatnog odgovora na njihove potrebe. Povezana je i s rizičnim faktorima sekundarne traumatizacije i isključenosti djece iz prirodnog okruženja.

Mjera podrazumijeva razvoj alternativnih oblika zbrinjavanja kao što su udomiteljske obitelji educirane za rad s djecom s ponašajnim teškoćama, krizni smještaj, tranzicijske stanove uz stručnu podršku, te sustav nadzora nad njihovim radom i učinkom. Cilj je smanjiti broj smještaja u ustanove i povećati kvalitetu individualizirane skrbi.

Osim razvoja udomiteljstva i kriznih modela smještaja, ova mjera treba obuhvatiti i uspostavu malih domskih jedinica, te terapeutskih zajednica koje nude smještaj i istodobno intenzivan tretman djeci s ozbiljnim emocionalnim i ponašajnim teškoćama. Ovakvi modeli trebaju biti organizirani u manjim grupama s visokom razinom stručne podrške (psiholozi, socijalni pedagozi, terapeuti), jasnim tretmanskim ciljevima i planom reintegracije. Njihovo utemeljenje zahtijeva suradnju više sektora i dugoročnu financijsku održivost, ali predstavljaju neophodnu kariku između institucionalnog smještaja i života u zajednici.

Mjera 6: Uvođenje specijalizacije stručnih radnika za rad s djecom s emocionalnim i ponašajnim teškoćama

Ova mjera odgovara na izazov nedostatka stručnih kompetencija za rad s djecom koja ispoljavaju kompleksne oblike ponašanja, često povezane s traumom, zanemarivanjem, siromaštvom i psihičkim poteškoćama. Povezana je i s posljedicama neadekvatnog postupanja, kao što su preuranjeno institucionaliziranje, neprimjereni oblici nadzora ili zanemarivanje stvarnih potreba djeteta.

Mjera podrazumijeva uspostavu programa specijalističke edukacije ili certificirane obuke za socijalne radnike i druge stručnjake u centrima za socijalni rad koji se bave ovom skupinom djece. Aktivnosti uključuju suradnju s obrazovnim institucijama i stručnim komorama, razvoj edukacijskih modula, omogućavanje praktičnog rada uz mentore, te praćenje učinka dodatne edukacije u svakodnevnoj praksi.

Mjera 7: Uvođenje tretmanskih programa u lokalnim zajednicama

Uvođenje tretmanskih programa u lokalnim zajednicama za djecu s emocionalnim i ponašajnim teškoćama i njihove obitelji odgovara na izazov nedostatka dostupnih, strukturiranih tretmana za djecu s izraženim teškoćama u ponašanju. U velikom broju slučajeva, djeca ne ostvaruju podršku sve dok ne dođe do drastičnih posljedica, kada se najčešće poduzima institucionalno zbrinjavanje. To ukazuje na potrebu za razvojem intervencija koje djeluju ranije, u lokalnoj zajednici, na način koji uključuje dijete, roditelje i širu obiteljsku dinamiku.

Mjera podrazumijeva uspostavu specijaliziranih tretmanskih programa koji mogu obuhvaćati individualni savjetodavni ili terapijski rad s djecom, grupne tretmane, obiteljsku terapiju, roditeljske edukacije i druge ciljane intervencije. Programi se mogu izvoditi kroz centre za socijalni rad koji imaju za to kadrovske i prostorne uvjete, ali i kroz zasebne ustanove ili organizacije u zajednici (npr. savjetovališta, obiteljski centri), uz koordinaciju s nadležnim centrima. Ključ je u osiguranju kontinuiranog, dostupnog i kvalitetnog tretmana u okruženju djeteta.

Mjera 8: Povećanje dostupnosti savjetovališnih i obiteljskih usluga u zajednici

Ova mjera odgovara na izazove nedovoljne podrške roditeljima, izostanka ranog reagiranja i prekomjernog oslanjanja na institucionalna rješenja. Povezana je s rizičnim faktorima emocionalnog zapuštanja, obiteljskog stresa i neadekvatnog roditeljskog kapaciteta, te s posljedicama pogoršanja ponašajnih obrazaca kod djece.

Mjera podrazumijeva osnivanje i jačanje savjetovališta i obiteljskih centara dostupnih u lokalnim zajednicama, koji bi pružali preventivne i terapijske usluge djeci i obiteljima - bez potrebe za pokretanjem formalnih postupaka u sustavu socijalne skrbi. Aktivnosti uključuju institucionalno pozicioniranje takvih servisa, zapošljavanje stručnjaka (psihologa, socijalnih pedagoga, obiteljskih terapeuta), definiranje standarda rada i osiguravanje sredstava za održivo funkcioniranje. Uspostavom takvih servisa otvara se prostor za rano djelovanje, bez stigmatizacije, uz izgradnju odnosa povjerenja između sustava i korisnika.

V. 4. Oblast pravosuđa

Uloga pravosuđa u odgovoru na potrebe djece s emocionalnim i ponašajnim teškoćama ogleda se prvenstveno kroz segment maloljetničkog pravosuđa, postupke zaštite prava djeteta, te provođenje mjera izricanja i nadzora nad alternativnim sankcijama. Ipak, brojni su izazovi koji ograničavaju efektivnu, pravovremenu i stručnu pravosudnu intervenciju - od kasnog uključivanja pravosudnog sustava, preko nedostatka specijaliziranih kapaciteta za rad s djecom, do nedovoljno razvijenih alternativnih mjera koje bi zamijenile institucionalne i represivne pristupe.

Krovna institucija u ovom području je Federalno ministarstvo pravde, koje, u suradnji s pravosudnim institucijama na svim razinama, centrima za socijalni rad i sektorima obrazovanja, zdravstva i sigurnosti, koordinira ili provodi predložene mjere u oblasti pravosuđa.

Mjera 1: Jačanje kapaciteta maloljetničkog pravosuđa za rad s djecom s emocionalnim i ponašajnim teškoćama

Ova mjera odgovara na izazove kasne pravosudne intervencije, nedostatka stručnjaka unutar pravosuđa koji razumiju kompleksnosti ponašajnih poremećaja, te izostanka diferenciranog pristupa djeci u sukobu sa zakonom. Povezana je i s posljedicama sekundarne viktimizacije djeteta kroz postupke koji nisu prilagođeni njegovoj dobi i stanju.

Aktivnosti u okviru ove mjere podrazumijevaju:

- dodatnu edukaciju sudaca, tužitelja, pravobranitelja i odvjetnika za dječja prava i razvojne poremećaje;
- uvođenje obaveznih elemenata procjene psihosocijalnog funkcioniranja prije izricanja mjera;
- izradu smjernica za vođenje postupaka koji uključuju djecu s ponašajnim teškoćama i
- veću uključenost stručnjaka iz socijalne zaštite i mentalnog zdravlja u fazi donošenja odluka.

Mjera 2: Razvijanje i unapređenje alternativnih sankcija i mjera za djecu u sukobu sa zakonom

Ova mjera odgovara na izazove prekomjerne institucionalizacije i neadekvatnog odgovora pravosuđa na ponašajna odstupanja, koja često imaju psihosocijalnu podlogu. Povezana je s rizičnim faktorima nasilnog okruženja, zanemarivanja i neadekvatnog roditeljstva.

Aktivnosti u okviru ove mjere uključuju:

- širenje spektra dostupnih alternativnih mjera (poput odgojnih naloga, rada u zajednici, tretmana bez lišavanja slobode);
- razvoj programa usmjerenih na resocijalizaciju, obiteljsko savjetovanje i psihosocijalnu rehabilitaciju;
- unapređenje suradnje između pravosuđa, centara za socijalni rad i lokalnih organizacija koje pružaju takve usluge i
- osiguranje mehanizama za praćenje i evaluaciju učinkovitosti alternativnih sankcija.

Mjera 3: Uvođenje pravosudnog praćenja i evaluacije slučajeva djece s ponašajnim teškoćama

Ova mjera odgovara na potrebu za dugoročnijim i sustavnijim nadzorom nad učinkom mjera koje se izriču djeci u sukobu sa zakonom. Povezana je s posljedicama recidiva i neuspješne reintegracije u društvo.

Aktivnosti u okviru ove mjere uključuju:

- uspostavu protokola za redovito pravosudno praćenje izvršenja izrečenih mjera;
- obveznu evaluaciju napretka djeteta u suradnji sa stručnim timovima;
- mehanizme izmjene mjere ako se pokaže da ne odgovara stanju i razvoju djeteta i
- izradu zbirnih godišnjih izvještaja o tretmanima, rezultatima i preporukama za sustavne izmjene.

Mjera 4: Razvoj specijaliziranih tretmanskih mjera u izvršenju maloljetničkih sankcija

Ova mjera odgovara na izazov nedostatka terapijskog sadržaja i individualiziranog pristupa u provedbi maloljetničkih sankcija. Povezana je s rizičnim faktorima neadekvatnog odgovora sustava na emocionalne i ponašajne teškoće, te s posljedicama neuspjele resocijalizacije, ponovnog činjavanja prekršaja i dugotrajne institucionalizacije.

Ova mjera obuhvaća sledeće aktivnosti:

- uspostavu specijaliziranih tretmanskih programa unutar postojećih institucija u kojima se izvršavaju maloljetničke sankcije (odgojni zavodi, dnevni centri, ustanove socijalne skrbi);
- obveznu izradu individualnog tretmanskog plana za svako dijete kojem je izrečena sankcija;
- uključivanje stručnjaka za mentalno zdravlje, psihologe i terapeute u provedbu sankcija i
- razvoj programa grupnog tretmana, edukacije, savjetovanja i resocijalizacije koji su usmjereni na promjenu ponašanja, emocionalnu regulaciju i društvenu integraciju.

Cilj ove mjere je osigurati da izvršenje sankcija bude više od pukog zadovoljavanja forme, odnosno da ono bude stvarno intervencijski odgovor koji djeci nudi podršku i šansu za promjenu, a ne kaznu koja dodatno učvršćuje devijantne obrasce ponašanja.

Mjera 5: Uspostava multidisciplinarnе procjene rizika i potreba kod maloljetnika u sukobu sa zakonom

Ova mjera odgovara na izazove površnog i sektorski usmjerenog odlučivanja u kaznenim postupcima protiv djece. Povezana je s posljedicama izricanja neadekvatnih mjera, propuštenih prilika za ranu intervenciju i slabe individualizacije postupanja.

U okviru ove mjere trebalo bi provesti sljedeće aktivnosti:

- uspostavu multidisciplinarnih timova za procjenu djece u sukobu sa zakonom (sastavljenih od predstavnika pravosuđa, centara za socijalni rad, psihologa/psihijataru, pedagoga i, po potrebi, škole ili obitelji);
- izradu standardiziranih instrumenata i protokola za procjenu rizika i potreba;
- definiranje vremenskog okvira i obveznosti provođenja procjene prije donošenja odluke o izricanju mjera i
- razvoj obvezne pisane evaluacije koja će služiti kao temelj za izbor mjere i plan tretmana.

Temeljni cilj koji se ovom mjerom nastoji postići je stvoriti pretpostavke da se pravosudni sistem temelji na cjelovitoj slici djeteta, a ne samo na incidentu koji je doveo do kaznenog postupka.

V. 5. Oblast djelovanja nevladinih organizacija

Nevladine organizacije već godinama predstavljaju vrijedan, ali često nedovoljno prepoznat partner u pružanju usluga djeci i mladima s emocionalnim i ponašajnim teškoćama. One često djeluju u područjima gdje javni sustavi ne dopiru, reagiraju brže, fleksibilnije i s visokom razinom stručnosti i inovativnosti. Ipak, doprinos NVO sektora još uvijek nije sustavno integriran u formalne politike, a suradnja s javnim institucijama često se temelji na projektnoj osnovi, umjesto na strateškom partnerstvu.

U ovoj oblasti, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, u suradnji s nadležnim kantonalnim tijelima i resornim ministarstvima, ima koordinacijsku ulogu u povezivanju i uključivanju NVO sektora u kreiranje i provedbu politika, programa i mjera podrške.

Mjera 1: Uspostava formalnih mehanizama suradnje s NVO sektorom

Ova mjera odgovara na izazov fragmentiranosti sustava, nedostatka koordinacije i neujednačene dostupnosti usluga. Povezana je s posljedicama neravnomjerne dostupnosti podrške u lokalnim zajednicama te preklapanja ili izostanka usluga u nekim sredinama.

Aktivnosti u okviru ove mjere podrazumijevaju:

- mapiranje NVO-a koje rade s djecom s teškoćama u ponašanju;
- uspostavu baze podataka i redovnu razmjenu informacija između institucija i NVO sektora;
- razvoj protokola suradnje i ugovaranja usluga (npr. putem javnih poziva, sporazuma ili partnerstava) i
- uključivanje predstavnika NVO sektora u međuresorna tijela i radne grupe koje se bave politikama prema djeci i mladima.

Cilj koji se kroz provedbu ove mjere želi postići je osiguranje strukturirane, održive i koordinirane suradnje između institucija i NVO sektora u pružanju podrške djeci s emocionalnim i ponašajnim teškoćama.

Mjera 2: Povećanje institucionalne i financijske održivosti programa koje provode NVO

Ova mjera odgovara na izazove povremenog i projektno uvjetovanog djelovanja NVO-a, što otežava dugoročno planiranje i održivost podrške djeci. Povezana je s posljedicama prekida tretmana ili gubitka kontinuiteta skrbi pri završetku projektnih ciklusa.

Aktivnosti u okviru ove mjere uključuju:

- razvoj modela višegodišnjeg ugovaranja socijalnih usluga koje NVO provode u suradnji s institucijama (npr. savjetovališta, dnevni centri, mobilni timovi);
- poticanje mješovitih modela financiranja (javna sredstva + donatori + lokalna zajednica);
- davanje tehničke i administrativne podrške NVO-ima za standardizaciju i izvještavanje o radu i
- jačanje kapaciteta NVO za evaluaciju učinka i diseminaciju primjera dobre prakse.

Cilj ove mjere je omogućiti dugoročnu provedbu kvalitetnih i dostupnih programa podrške koje provode NVO, izvan ograničenja projektnih ciklusa.

Mjera 3: Uključivanje NVO sektora u ranu intervenciju i rad s obiteljima

Ova mjera odgovara na izazove nedostatka podrške obiteljima i kasnog prepoznavanja problema kod djece. Povezana je s rizičnim faktorima emocionalnog zanemarivanja, neadekvatnog roditeljstva i nedostatka resursa u zajednici.

Aktivnosti u okviru ove mjere uključuju:

- razvoj programa edukacije roditelja i obiteljskog savjetovanja kroz NVO servise;
- uključivanje NVO u provođenje programa rane intervencije, posebno u sredinama s nedovoljno razvijenom institucionalnom mrežom;
- suradnju s centrima za socijalni rad, školama i zdravstvenim ustanovama u usmjeravanju korisnika na NVO servise.

Provedbom ove mjere želi se osigurati dodatne izvore podrške djeci u riziku i njihovim obiteljima kroz angažman stručnog i fleksibilnog kadra iz NVO sektora, posebno u zajednicama s ograničenim institucionalnim kapacitetima.

Mjera 4: Jačanje kapaciteta NVO-a za rad s djecom u riziku kroz akreditaciju i obuke
Ova mjera odgovara na izazove neujednačene kvalitete i nestrukturiranosti pristupa NVO sektora u radu s djecom s emocionalnim i ponašajnim teškoćama. Povezana je s rizičnim faktorima nedostatka stručne podrške i sekundarne viktimizacije kroz neadekvatne intervencije.

Ova mjera podrazumijeva sljedeće aktivnosti:

- izradu okvira za akreditaciju programa koje provode NVO s jasnim kriterijima i procedurama;
- omogućavanje obveznih i kontinuiranih obuka za osoblje koje radi s djecom u riziku (posebno na temu traume, ponašajnih poremećaja, zaštite prava djeteta, intersektorske suradnje);
- razvoj kataloga preporučenih edukacija i programa profesionalnog usavršavanja;
- te povezivanje NVO sa stručnim institucijama i akademskom zajednicom radi unaprjeđenja kvalitete rada.

Cilj ove mjere je osigurati da sve organizacije koje djeluju u ovom području djeluju stručno, etično i u najboljem interesu djeteta.

Mjera 5: Uključivanje NVO-a u krizne intervencije i multidisciplinarne timove

Ova mjera odgovara na izazove nepostojanja brzog i stručnog odgovora u kriznim situacijama, nedostatka fleksibilnih servisa i ograničene funkcionalnosti formalnih multidisciplinarnih timova. Povezana je s posljedicama sekundarne viktimizacije djece, preduge institucionalne neaktivnosti i izostanka konkretne pomoći obiteljima u akutnim fazama.

Ovom su mjerom obuhvaćene sljedeće aktivnosti:

- definiranje jasne uloge i procedura za uključivanje NVO-a u krizne intervencije (npr. hitne obiteljske situacije, nasilje, izbacivanje iz škole, psihičke dekompenzacije);
- uključivanje stručnjaka iz NVO sektora u multidisciplinarne timove pri centrima za socijalni rad, zdravstvenim i obrazovnim ustanovama;
- razvoj protokola za koordinaciju i dijeljenje informacija između institucija i NVO-a u kriznim situacijama;
- poticanje razvoja specijaliziranih kriznih NVO-servisa (mobilni timovi, dežurne linije, krizni centri za djecu i obitelj).

Cilj je osigurati brzo, koordinirano i stručno djelovanje u situacijama kada je dijete u riziku s naglaskom na zaštitu prava i interesa djeteta, te osnaživanje obitelji i zajednice.

V. 6. Oblast djelovanja akademske zajednice

U suvremenim pristupima razvoju javnih politika, akademska zajednica sve se više prepoznaje kao strateški partner ne samo u obrazovanju kadra, već i u oblikovanju sustava koji djeluje prema djeci i mladima. Ipak, u Bosni i Hercegovini njezina je uloga u praksi često pasivna, a potencijal

neiskorišten. Visokoškolske ustanove, istraživački centri i znanstvena zajednica mogli bi igrati ključnu ulogu u razumijevanju uzroka ponašajnih teškoća, razvijanju učinkovitih modela podrške, te obrazovanju stručnjaka koji će znati prepoznati i odgovoriti na potrebe djece u riziku.

Akadska zajednica može i mora biti snažnija karika između znanosti i prakse, između strategije i svakodnevice, a posebno u osjetljivom području dječjeg mentalnog zdravlja i ponašanja. S tim je ciljem u okviru ove tematske cjeline predložena provedba nekoliko mjera.

Koordinacijsku i razvojnu ulogu u ovoj oblasti ima Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti u suradnji s univerzitetima, visokoškolskim institucijama, stručnim udruženjima i agencijama za osiguranje kvalitete u visokom obrazovanju.

Mjera 1: Unapređenje obrazovnih programa za rad s djecom s emocionalnim i ponašajnim teškoćama

Mnogi stručnjaci koji danas rade u školama, centrima za socijalni rad ili zdravstvenim ustanovama završili su obrazovanje bez dovoljno znanja o dječjoj psihopatologiji, razvojnim traumama ili rizičnim oblicima ponašanja. Sustavi visokoškolskog obrazovanja često ne nude specijalizirane kolegije iz ovih oblasti, niti omogućuju studentima da razviju interdisciplinarni i osjetljiv pristup radu s djecom u riziku.

Zato je važno da visokoškolske institucije:

- preispitaju i unaprijede sadržaj postojećih studijskih programa (pedagogija, psihologija, edukacijska rehabilitacija, socijalni rad, učiteljski i nastavnički fakulteti);
- uključe kolegije koji tematiziraju emocionalne i ponašajne teškoće, obiteljsku dinamiku, razvojne traume i inkluzivne strategije;
- razviju dodatne programe cjeloživotnog učenja i stručnog usavršavanja za zaposlenike institucija koji već rade s djecom.

Cilj ove mjere je osigurati da stručnjaci u sustavu budu osposobljeni ne samo za prepoznavanje simptoma, već i za njihovo razumijevanje i odgovarajući odgovor, temeljen na znanstveno utemeljenim pristupima.

Mjera 2: Jačanje istraživačke uloge akademske zajednice

Upravljanje ozbiljnim društvenim izazovima, kao što su rizična ponašanja djece i mladih, mora se temeljiti na pouzdanim podacima i dubljem razumijevanju. Ipak, u Bosni i Hercegovini sustavna istraživanja o uzrocima, posljedicama i pojavnosti ovih teškoća gotovo da ne postoje ili ostaju neiskorištena u oblikovanju politika.

Akadska zajednica bi trebala:

- razviti istraživačke projekte koji se bave problemima djece u riziku, uključujući i psihosocijalne, obrazovne i zdravstvene aspekte;
- evaluirati postojeće programe i intervencije (npr. školske preventivne programe, tretmanske pristupe, institucionalnu zaštitu);
- raditi na povezivanju znanstvenih nalaza s praksom, tako da rezultati istraživanja ne ostanu zatvoreni u akademskim krugovima, već da budu upotrebljivi za one koji donose odluke ili rade s djecom.

Cilj ove mjere je stvoriti podlogu za odlučivanje temeljeno na dokazima - kako bi politike i intervencije bile stvarno učinkovite, a ne samo formalno zadovoljene.

Mjera 3: Uključivanje akademske zajednice u oblikovanje politika i stručnih praksi

Iako u znanstvenim institucijama postoje brojni stručnjaci s vrijednim znanjima i iskustvima, u praksi oni vrlo rijetko sudjeluju u izradi strategija, zakonskih rješenja ili stručnih smjernica. Izostaje sustavno povezivanje onih koji istražuju i podučavaju s onima koji upravljaju i primjenjuju politike. Time se gubi dragocjen potencijal, a sustav ostaje siromašniji za važne uvide.

Zato je potrebno:

- formalizirati prisustvo akademske zajednice u međusektorskim tijelima i radnim skupinama;
- razviti platforme za suradnju sveučilišta i institucija (npr. kroz zajedničke edukacije, savjetodavne centre, terenske prakse);
- organizirati stručne skupove, savjetovanja i pilot-projekte u kojima se teorijsko znanje može pretočiti u praksu.

Cilj ove mjere je da akademska zajednica postane aktivni dionik oblikovanja stvarnih rješenja, a ne samo promatrač izdaleka.

Mjera 4: Jačanje veze između teorije i prakse

Jedan od najčešćih prigovora upućen akademskoj zajednici odnosi se na njezinu zatvorenost u vlastiti sustav, udaljenost od stvarnosti i ponavljanje teorijskih koncepata koji nerijetko nemaju stvarnu potvrdu u praksi. Mnogi studenti društvenih i humanističkih znanosti tijekom obrazovanja ne susreću stvarne životne situacije, već se oslanjaju na zastarjele definicije i primjere iz udžbenika koji ne odgovaraju kontekstu u kojemu će kasnije raditi.

Istodobno, stručnjaci u sustavu zaštite djece, zdravstva i obrazovanja često svjedoče da obrazovni sustav ne "proizvodi" kadrove koji su spremni suočiti se s izazovima s kojima se djeca u riziku svakodnevno suočavaju poput emocionalnog zapuštanja, nasilja, siromaštva, složenih obiteljskih dinamika i institucionalne fragmentacije.

Zato je važno da akademska zajednica:

- razvije mehanizme kontinuiranog osluškivanja potreba prakse, uključujući redovnu komunikaciju sa stručnjacima na terenu;
- prilagodi nastavne sadržaje i metode učenja, tako da one odražavaju aktualne izazove, umjesto da ostaju na razini apstraktne teorije;
- proširi i unaprijedi sistem terenskih praksi i stažiranja, kako bi studenti stekli neposredno iskustvo rada s djecom, obiteljima i institucijama;
- potiče razvoj tzv. reflektivne prakse gdje studenti i nastavnici zajednički analiziraju stvarne slučajeve i probleme iz prakse uz mentorsku podršku.

Cilj ove mjere je izgraditi dinamičan, dvosmjernan odnos između akademske zajednice i prakse u kojem se znanje stalno preispituje, potvrđuje i razvija u dijalogu s realnim izazovima, umjesto da ostaje izolirano unutar zidova fakulteta.

V. 7. Oblast djelovanja privatnog sektora

U kontekstu društvenih izazova koji nadilaze okvire jedne institucije, resora ili razine vlasti, zaštita djece i mladih s emocionalnim i ponašajnim teškoćama ne može biti isključiva odgovornost javnog sektora. Sve se više u svijetu prepoznaje vrijednost partnerstava s privatnim sektorom kao dopunskog, ali važnog resursa koji može igrati značajnu ulogu u podršci djeci u riziku.

U Bosni i Hercegovini, međutim, privatni sektor je rijetko sistemski uključen u ovu problematiku. Ponekad se njegov doprinos svodi na jednokratne donacije ili izolirane oblike sponzorske pomoći, dok izostaje dugoročnije strateško pozicioniranje privatnog sektora kao partnera u razvoju okruženja koje je osjetljivo na potrebe djece i mladih. Ipak, upravo ta praznina otvara prostor za djelovanje – ne kao zamjenu za javne funkcije, već kao nadopunu sustavu koji se teško sam nosi sa složenošću problema.

Uloga privatnog sektora može biti višestruka i fleksibilna, a okvir za njegovo sudjelovanje potrebno je graditi kroz smjernice i poticajne mjere prikazane u nastavku.

Mjera 1: Promicanje društveno odgovornog poslovanja usmjerenog na djecu i mlade u riziku

Sve je više domaćih i međunarodnih tvrtki koje u svom poslovanju prepoznaju društvenu odgovornost kao sastavni dio korporativne kulture. U tom smislu, važno je poticati razvoj modela gdje bi poduzeća usmjerila dio svojih resursa (materijalnih, kadrovskih, logističkih) za podršku institucijama koje rade s djecom s teškoćama u ponašanju.

To može uključivati podršku u opremanju savjetovališta i tretmanskih prostora, donacije školske opreme, informatičkih sredstava ili knjiga, logističku pomoć za prijevoz djece do stručnih službi ili ustanova, financiranje edukacija i stručnog usavršavanja za rad s ovom djecom i slično.

Cilj ovih oblika uključivanja nije samo materijalna pomoć, već i prenošenje poruke da je briga za najranjivije društvene skupine zajednička odgovornost svih aktera, uključujući i poslovnu zajednicu.

Mjera 2: Uključivanje privatnih stručnjaka kroz akreditirane programe podrške

U Bosni i Hercegovini postoji znatan broj stručnjaka iz psihologije, edukacijske rehabilitacije, savjetodavnog rada i srodnih oblasti koji rade u privatnom sektoru, ali nisu integrirani u sustav podrške djeci u riziku. Razlog za to često leži u nedostatku institucionalnih mehanizama za priznavanje i regulaciju njihove stručne uključenosti.

Zato bi bilo korisno razviti akreditirane programe suradnje s privatnim stručnjacima (npr. kroz ugovore o suradnji s ustanovama ili centrima), registar stručnjaka koji zadovoljavaju određene standarde i koji mogu biti angažirani u tretmanima, edukacijama ili kriznim intervencijama, mehanizme za nadzor kvalitete i etičkih standarda rada privatnih pružatelja usluga u ovom osjetljivom području i slično.

Takav model omogućio bi da se stručni potencijali van javnog sektora iskoriste na strukturiran i siguran način, u skladu s potrebama djece i njihovih obitelji.

Mjera 3: Pružanje prilika za uključivanje mladih iz rizičnih skupina

Djeci i mladima koji su prošli kroz izazove vezane uz emocionalne ili ponašajne teškoće često nedostaje druga šansa kako bi stekli osjećaj pripadnosti i korisnosti. Privatni sektor može biti važan katalizator društvene reintegracije kroz programe koji nude:

- stipendije ili financijsku podršku za školovanje mladih iz rizičnih obitelji;
- mentorske programe kroz koje se djeca u riziku povezuju s odgovornim odraslima iz poslovnog svijeta;
- te prakse, obuke i zapošljavanje mladih koji dolaze iz institucija ili su prošli kroz tretmanske programe.

Ovakvi modeli ne samo da pomažu konkretnom djetetu, već šalju poruku solidarnosti, otpornosti i povjerenja kao ključnih vrijednosti koje mijenjaju društveni odnos prema djeci s problemima u ponašanju.

Mjera 4: Stvaranje poticajnog okvira za sudjelovanje privatnog sektora

Kako bi uključivanje privatnog sektora bilo sustavno, a ne povremeno ili isključivo marketinški motivirano, potrebno je razviti smjernice ili standarde za suradnju javnog i privatnog sektora u ovoj oblasti, poticajne mjere, poput poreznih olakšica za poduzeća koja ulažu u podršku djeci u riziku, te nagrade ili javna priznanja za društveno odgovorne tvrtke koje svojim djelovanjem doprinose zaštiti i razvoju djece.

Takvi instrumenti mogu ohrabriti mnoge koji već imaju volju, ali nemaju okvir u kojem bi se angažirali.

Zaključno rečeno, privatni sektor u Bosni i Hercegovini predstavlja neiskorišten resurs u zaštiti djece s emocionalnim i ponašajnim teškoćama. Njegova uloga nije zamjena za državu, nego partnerska dopuna javnim sustavima, s potencijalom da osnaži kapacitete zajednice, pruži konkretne prilike mladima u riziku i doprinese stvaranju društva koje prepoznaje da je svako dijete, uključujući i ono s poteškoćama, dio zajedničke budućnosti.

V. 8. Oblast intersektorskog rada

Unatoč brojnim strateškim dokumentima, sektorskim planovima i deklarativnoj podršci, stvarnost djece s emocionalnim i ponašajnim teškoćama u Bosni i Hercegovini najčešće je obilježena institucionalnom šutnjom, prebacivanjem odgovornosti i fragmentiranim djelovanjem različitih sustava. Obrazovanje, zdravstvo, socijalna i dječja zaštita, pravosuđe, pa i akademska zajednica i nevladin sektor, često djeluju poput paralelnih svjetova – svaki sa svojim jezikom, pravilima, procedurama i ograničenjima. U tom raskoraku između sektorskih nadležnosti i stvarnih potreba djeca ostaju izgubljena.

Upravo iz te pozicije, međusektorska suradnja ne može i ne smije biti shvaćena kao dodatak postojećim praksama, već kao temeljna pretpostavka njihova funkcioniranja. Ovo poglavlje ne donosi još jedan katalog mjera, već pokušava artikulirati ono što cijelom sustavu nedostaje: poveznicu, suglasje, zajedničku mapu puta.

Jer nijedna institucija, bez obzira na svoju stručnost ili dobru volju, ne može samostalno odgovoriti na kompleksne obrasce ponašanja koji proizlaze iz trauma, siromaštva, obiteljskog nasilja, mentalnog zdravlja, školskih neuspjeha i institucionalnih propusta. Potreban je usuglašen, sinkroniziran odgovor, odnosno sustav koji ne govori glasno, već govori jednim glasom.

Predugo se međusektorska suradnja u praksi tretirala kao stvar dobre volje pojedinaca: ravnatelja škole koji "ima razumijevanja", psihijatrica koja "želi pomoći", socijalne radnice koja "nema kome drugom predati slučaj". No, sustavi ne mogu počivati na entuzijazmu pojedinaca, nego na strukturiranim, predvidivim mehanizmima suradnje koji prepoznaju da dijete nije sektor, već cjelovito biće čiji se problemi ne mogu podijeliti između resora.

U tom kontekstu, u nastavku je formulirano nekoliko konkretnih mjera usmjerenih na povezivanje različitih oblasti u djelovanje sa zajedničkim ciljem.

Mjera 1: Uspostava lokalnih multidisciplinarnih timova

Na razini lokalnih zajednica ključno je uspostaviti stalne, funkcionalne i operativne multidisciplinarnе timove koji okupljaju predstavnike ključnih sektora: obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite, policije, pravosuđa, nevladinih organizacija, a gdje je moguće, i same mlade osobe te njihove roditelje ili skrbnike. Ovi timovi nisu zamišljeni kao tek formalna skupina, već kao dinamična i učinkovita platforma za zajedničko djelovanje u svakom pojedinom slučaju djece s emocionalnim i ponašajnim teškoćama.

Proces uspostave takvih timova podrazumijeva nekoliko ključnih koraka. Kao prvo, potrebno je jasno definirati njihova prava i obveze, uključujući nadležnosti i protokole postupanja u različitim situacijama, kako bi svaki član znao svoj doprinos i odgovornosti. Zatim, timovi moraju razviti mehanizme redovne komunikacije i razmjene informacija, osiguravajući pritom zaštitu privatnosti i povjerljivosti podataka. Također je nužno izraditi zajedničke smjernice za izradu individualiziranih intervjenskih planova, koji će objediniti različite pristupe i resurse sektora uključenih u podršku djetetu.

Cilj uspostave ovih timova je višestruk. Prije svega, omogućiti bržu i precizniju identifikaciju potreba svakog djeteta, čime se otvara prostor za pravovremene i ciljane intervencije. Nadalje, kroz koordinaciju postojećih usluga smanjuje se dupliciranje napora i izbjegava frustrirajući institucionalni ping-pong koji djecu i obitelji često dovodi do zasićenja i obeshrabrenja. Kroz izradu zajedničkih intervjenskih planova, različiti sektori djeluju usklađeno, osiguravajući cjelovitu i dugoročnu podršku, što u konačnici vodi ka boljim rezultatima u razvoju i socijalnom uključivanju djece.

Na ovaj način lokalni multidisciplinarni timovi postaju snažan alat za prevladavanje dosadašnje fragmentiranosti i stvaraju temelje sustava koji je osjetljiv na individualne potrebe, ali i efikasan u korištenju raspoloživih kapaciteta i resursa.

Mjera 2: Razvoj zajedničkih baza podataka i sistema za razmjenu informacija

U eri digitalizacije, pravovremena i kvalitetna razmjena informacija među sektorima postaje neophodna za učinkovito djelovanje u korist djece s emocionalnim i ponašajnim teškoćama. Izgradnja i razvoj zajedničkih baza podataka, uz jasno definirane standarde i protokole za sigurnu razmjenu informacija, otklanja postojeću disperziju podataka i smanjuje rizik od gubitka ključnih informacija o pojedinom djetetu.

Aktivnosti koje treba provesti uključuju definiranje tehničkih i sigurnosnih standarda za bazu, uz striktno poštivanje zakona o zaštiti osobnih podataka i privatnosti korisnika. Važno je uključiti sve relevantne subjekte u proces dizajna i implementacije sustava, kako bi baza odražavala njihove potrebe i stvarala uvjete za jednostavnu, ali i sigurnu suradnju. Također, edukacija svih korisnika u sustavu je ključna da bi se osigurala dosljedna i pravovremena razmjena podataka.

Primarna svrha ovakve baze jest pružiti integrirani uvid u situaciju djeteta, omogućujući djelatnicima različitih sektora da donose informirane odluke, koordiniraju intervencije i prate razvoj slučaja bez nepotrebnih kašnjenja ili komunikacijskih barijera. Time se postiže ne samo učinkovitost, već i veća kvaliteta usluga koje su prilagođene stvarnim potrebama djece i njihovih obitelji.

Mjera 3: Uspostava mehanizama koordinacije na svim razinama vlasti

Jedan od ključnih preduvjeta za stvarnu međusektorsku suradnju jest uspostava jasnih i funkcionalnih mehanizama koordinacije koji djeluju na lokalnoj, kantonalnoj i federalnoj razini. Bez ovih mehanizama, inicijative ostaju fragmentirane, a zajednički rad sektora često ograničen na *ad hoc* aktivnosti koje ne donose trajne rezultate.

Postupak uspostave koordinacijskih tijela podrazumijeva formiranje radnih grupa ili odbora sastavljenih od predstavnika svih relevantnih institucija i sektora, koji će imati jasno definirane zadatke, odgovornosti i ovlasti. Ključno je da ovi mehanizmi djeluju ne samo kao prostor razmjene informacija, nego i kao tijela za donošenje zajedničkih odluka, planiranje i nadzor provedbe mjera. Također, potrebno je osigurati redovite sastanke, jasne protokole i efikasan sustav izvještavanja.

Cilj uspostave ovih mehanizama jest osnažiti horizontalnu i vertikalnu koordinaciju kako bi sve razine vlasti mogle zajednički djelovati u svrhu osiguravanja kvalitetne i cjelovite podrške djeci s poremećajima u ponašanju. Time se smanjuju dupliciranja i praznine u sustavu, a javne politike postaju dosljednije i usklađenije s potrebama korisnika.

Mjera 4: Usklađivanje zakonskih i podzakonskih propisa

Uprkos velikom broju postojećih propisa, često se susrećemo s njihovom međusobnom nepovezanošću i nedostatkom usklađenosti koja otežava učinkovitu suradnju sektora. Usklađivanje zakonskog i podzakonskog okvira ključno je za jasno definiranje nadležnosti, odgovornosti i prava svih uključenih aktera u podršci djeci s poremećajima u ponašanju.

Ova mjera podrazumijeva sistematsku analizu postojećeg zakonodavstva, identifikaciju pravnih praznina i konflikata, te izradu prijedloga izmjena i dopuna koje će omogućiti jasnije i funkcionalnije okvire za međusektorsku suradnju. Također, vrlo je važna edukacija relevantnih stručnjaka i donositelja odluka o novim ili izmijenjenim propisima.

Cilj usklađivanja propisa jest osigurati pravnu sigurnost, smanjiti birokratske prepreke i uspostaviti zajednički pravni jezik koji će pojednostaviti koordinaciju i rad s djecom, ali i povećati efikasnost sustava kao cjeline.

Mjera 5: Jačanje mreže intersektorskih usluga u zajednici

Kako bi podrška djeci s emocionalnim i ponašajnim teškoćama bila dostupna i efektivna, potrebno je kontinuirano jačati mrežu usluga koje su integrirane i usklađene unutar lokalnih zajednica. Ova

mreža obuhvaća različite vidove podrške – od savjetovališta i dnevnih centara preko mobilnih timova do kriznih intervencija – koje zajednički odgovaraju na složene potrebe djece i njihovih obitelji.

Aktivnosti u okviru ove mjere uključuju mapiranje postojećih usluga i identifikaciju praznina, razvoj standarda kvalitete za nove i postojeće usluge, kao i osiguravanje adekvatnog financiranja i kadrovske podrške. Također je važna promidžba i edukacija zajednice o dostupnim uslugama kako bi se osigurala njihova široka upotreba i prihvaćanje.

Glavni cilj ove mjere je stvoriti funkcionalnu i održivu mrežu podrške koja će osigurati pristupačnost, pravovremenost i kontinuitet u pružanju usluga, čime se smanjuju rizici daljnjeg razvoja problema kod djece i povećava njihova socijalna uključenost.

Mjera 6: Uspostava sistema kontinuirane zajedničke edukacije i supervizije

Jedan od ključnih preduvjeta za kvalitetnu međusektorsku suradnju i adekvatan tretman djece s poremećajima u ponašanju jest stalno unapređivanje znanja i vještina svih stručnjaka uključenih u rad bilo da dolaze iz zdravstva, obrazovanja, socijalne zaštite, pravosuđa ili nevladinog sektora.

Ova mjera podrazumijeva razvoj i implementaciju sustava redovnih zajedničkih edukacija stručnih djelatnika u različitim sistemima koje će omogućiti usklađivanje pristupa, razmjenu iskustava i jačanje profesionalne kompetencije. Uz to, važan dio ovog sistema čini i supervizija, kao podrška stručnjacima u rješavanju kompleksnih slučajeva i održavanju njihove emocionalne i profesionalne stabilnosti.

Cilj ove mjere je izgraditi kulturu stalnog profesionalnog razvoja i međusektorske komunikacije koja će omogućiti dosljednu i kvalitetnu primjenu najboljih praksi, smanjiti profesionalnu izolaciju i doprinijeti dugoročnoj održivosti intervencija u korist djece i njihovih obitelji.

Mjera 7: Razvoj i implementacija zajedničkih digitalnih alata za prevenciju i tretman

U suvremenom dobu digitalnih tehnologija, zajednički digitalni alati predstavljaju moćan instrument za unapređenje prevencije i tretmana djece s poremećajima u ponašanju. Razvoj takvih alata treba uključivati aplikacije, baze podataka, platforme za komunikaciju i praćenje slučajeva koje omogućavaju različitim sektorima da na jednostavan, siguran i pravovremen način dijele informacije i prate razvoj situacije.

Pored toga, ovi alati trebaju postati i inovativni kanali za stručni rad usmjeren prema djeci i njihovim obiteljima. Primjeri takvih pristupa uključuju e-savjetovališta, online terapijske grupe, mobilne aplikacije za samopomoć i edukaciju, kao i virtualne platforme za praćenje napretka i kontinuiranu podršku. Time se osigurava dostupnost stručne pomoći čak i u udaljenim ili nedovoljno pokrivenim područjima, a istovremeno se koristi jezik i mediji bliski digitalnoj generaciji djece.

Ovaj proces zahtijeva usklađeni rad IT stručnjaka s pedagogima, psiholozima, socijalnim radnicima i drugim dionicima, uz kontinuiranu edukaciju korisnika o pravilnoj primjeni ovih tehnologija. Bitan dio je i osiguravanje zaštite podataka i etičkih standarda u digitalnoj komunikaciji.

Cilj ove mjere je stvoriti tehnološki potpomognut i inkluzivan sustav podrške koji će ubrzati reakcije, smanjiti administrativne prepreke, povećati dostupnost i učinkovitost intervencija, te približiti stručnu pomoć djeci digitalnog doba i njihovim obiteljima.

Mjera 8: Uspostava sustava redovnog zajedničkog praćenja i evaluacije

Kako bi mjere i programi usmjereni na podršku djeci s poremećajima u ponašanju bili učinkoviti i trajno unapređivani, nužno je uspostaviti sustav redovnog zajedničkog praćenja i evaluacije mjera i programa, uključujući i izvještavanje. Ovaj sustav podrazumijeva definiranje zajedničkih pokazatelja uspješnosti, prikupljanje podataka iz različitih sektora, te analizu rezultata kako bi se prepoznale dobre prakse, ali i područja koja zahtijevaju dodatni rad.

Aktivnosti uključuju uspostavu koordinacijskih tijela zaduženih za evaluaciju, razvoj standardiziranih izvještajnih obrazaca, te organizaciju periodičnih sastanaka za razmjenu iskustava i donošenje zaključaka. Važan aspekt je i transparentno izvještavanje prema široj javnosti i relevantnim institucijama, što doprinosi odgovornosti i jačanju povjerenja u sustav.

Cilj ove mjere jest osigurati da se intervencije temelje na dokazima, da se kontinuirano uči iz iskustava i da se osigurava trajna kvaliteta i prilagodba programa u skladu s potrebama djece i zajednice.

VI. PREPORUKE ZA POSTUPANJE

Složena i višeslojna problematika djece s emocionalnim i ponašajnim teškoćama zahtijeva ne samo sveobuhvatan odgovor, već i jasno usmjerenje za djelovanje. Upravo zato su naredne preporuke oblikovane kao orijentir i to ne u formi obvezujućih naredbi, već kao promišljeni i odgovorni prijedlozi upućeni svakome tko ima ulogu, moć ili odgovornost u stvaranju boljeg sustava podrške ovoj djeci.

Preporuke se temelje na analizi stvarnog stanja, identificiranim izazovima, rizičnim faktorima i posljedicama koje su ranije u tekstu detaljno obrađene. Njihova svrha nije samo ukazati na potrebne promjene, već i osnažiti ključne aktere (političke, institucionalne, stručne, civilne i društvene) da prepoznaju vlastitu odgovornost i prostor za djelovanje.

U središtu ovih preporuka nalazi se uvjerenje da nijedna promjena nije moguća bez konkretne odluke da se krene, bez obzira na ograničenja i izazove. Svaka preporuka je poziv na partnerstvo, dijalog i djelovanje. Jer ako se žele postići rezultati i promjene, tada se mora početi djelovati drugačije.

U nastavku slijede preporuke za postupanje, strukturirane prema vrsti i razini odgovornosti svakog aktera, uz duboko uvjerenje da se samo zajedničkim i sinergijskim djelovanjem svih njih može promijeniti putanju života djece koja su danas na margini, a sutra mogu postati snaga ovog društva.

VI. 1. Preporuke za zakonodavnu i izvršnu vlast

Političke vlasti na svim razinama (federalna, kantonalna, lokalna) nose neizbrisivu odgovornost za uspostavu i održavanje uvjeta u kojima će djeca s poremećajima u ponašanju dobiti adekvatnu podršku i zaštitu. Njihova uloga nije samo formalna ili upravna, već duboko moralna i društvena

s obzirom na to da je riječ o brizi za najranjivije članove zajednice, za njihovu budućnost i za izgradnju zdravijeg i pravednijeg društva.

Kako bi mjere i intervencije iz ovog dokumenta postale stvarnost, političke strukture moraju pokazati jasnu i dosljednu volju u oblikovanju politika koje prioritet stavljaju na dobrobit djece i obitelji. To znači osigurati adekvatna financijska sredstva i stabilne mehanizme njihove raspodjele, bez čestih prekida i političkih oscilacija koje ugrožavaju kontinuitet podrške.

Važno je također da političke vlasti aktivno rade na uspostavi učinkovite međuresorne koordinacije i komunikacije, prepoznajući da nijedan sektor sam ne može odgovoriti na složenost problema djece s poremećajima u ponašanju. Podržavanje integriranih modela djelovanja i lokalnih multidisciplinarnih timova mora biti politički prioritet.

Naposljetku, političari i donositelji odluka trebaju svojim primjerom promovirati društvenu inkluziju, toleranciju i empatiju prema djeci i obiteljima koje se suočavaju s izazovima. Njihova javna riječ i politika trebaju biti nositelji poruke da ova djeca nisu problem koji treba skloniti s vidika, nego prava i potencijali koji zaslužuju punu pažnju i podršku zajednice.

VI. 2. Preporuke za sudsku vlast

Sudovi, osobito oni koji odlučuju u predmetima u kojima sudjeluju djeca i maloljetnici, nose posebnu odgovornost koja nije samo pravna, već i duboko ljudska. Neovisnost sudbene vlasti ne oslobađa je obveze da, u svakom pojedinom slučaju, prepozna ono što često izmiče institucionalnim radarima: dijete koje nije počinitelj, već nositelj boli, trauma i nepodržanog razvoja.

Upravo zbog te pozicije – iznad sektorskih ograničenja, ali unutar zakonskog okvira – sudovi imaju mogućnost, ali i moć, da iniciraju promjenu, kako u životu pojedinog djeteta, tako i u širem institucionalnom ponašanju. Preporučuje se, stoga, da sudska vlast prepozna svoj puni kapacitet u zaštiti djece s emocionalnim i ponašajnim teškoćama, i da u svom radu djeluje ne samo reaktivno, već i transformativno.

Prije svega, potrebno je osigurati kontinuiranu edukaciju sudaca i stručnih suradnika (npr. sudskih savjetnika, psihologa i pedagoga pri sudovima) iz područja razvojne psihologije, traume, maloljetničke delinkvencije i principa restorativne pravde. Ova znanja nisu dopuna, već su temelj razumijevanja svakog postupka koji uključuje dijete ili adolescenta.

Preporučuje se i konzistentna primjena načela individualizacije postupanja, uzimanje u obzir okolinskih i psihosocijalnih faktora prilikom izricanja mjera, te odabir onih rješenja koja osiguravaju razvojne, a ne samo represivne učinke. Sud treba biti posljednja, a ne prva adresa kazne, ali uvijek prva adresa zaštite.

Sudska vlast može i treba inicirati međuresorne odgovore, koristeći svoje ovlasti da naloži djelovanje drugim institucijama kada one same zakažu bilo da je riječ o školama, centrima za socijalni rad, zdravstvenim ustanovama ili nadležnim ministarstvima. U tom smislu, sud može postati katalizator promjene, a ne tek tumač zakonske norme.

Također, preporučuje se jačanje koordinacije između sudova i ostalih sektora, kroz sudjelovanje u multidisciplinarnim tijelima, izradu zajedničkih protokola, te razmjenu informacija u skladu s načelima zaštite privatnosti i najboljeg interesa djeteta.

Sudovi, kao čuvari zakonitosti, imaju priliku i obvezu da se ne zadovolje pukim ispunjenjem forme, nego da svojim presudama i mjerama vrate dostojanstvo i šansu djetetu koje je zapelo u klopci nerazumijevanja, nasilja ili institucionalne šutnje. Time ne brane samo zakon, već i smisao prava.

VI. 3. Preporuke za ministarstva i druge nadležne institucije

Ministarstva i druge nadležne institucije predstavljaju stupove sustava čija je uloga da na terenu osiguraju djelotvornu provedbu svih mjera i politika usmjerenih na djecu s poremećajima u ponašanju. Njihova odgovornost nije samo u administrativnom izvršavanju zadataka, nego u aktivnom kreiranju, prilagodbi i inoviranju programa i usluga koje će biti u skladu s potrebama djece i njihovih obitelji.

Oni su ti koji moraju osmisliti jasne, održive i fleksibilne modele rada koji povezuju različite sektore i pružaju integriranu podršku. U svom djelovanju trebaju promicati suradnju, ne samo unutar svojih resora, već i s drugim ministarstvima, lokalnim zajednicama, stručnjacima i civilnim sektorom. Time će se premostiti česte institucionalne barijere i olakšati protok informacija, kao i pravovremeno reagiranje na potrebe.

Također, ministarstva su nositelji razvoja i održavanja profesionalnih standarda i sustava kontinuirane edukacije, osiguravajući da stručnjaci budu kvalitetno pripremljeni, motivirani i adekvatno podržani u svom radu. Trebaju biti predvodnici u usklađivanju zakonodavnih i podzakonskih akata, osiguravajući pravnu jasnoću i funkcionalnost koja će omogućiti da se djeca tretiraju sa dostojanstvom i pravom brigom.

Financijska odgovornost je također na njihovim plećima jer je potrebno planirati, osigurati i pratiti sredstva na način koji jamči trajnost i učinkovitost usluga. Ministarstva trebaju biti proaktivni partneri u jačanju sustava, ne čekajući da izazovi eskaliraju, nego djelujući preventivno i strateški.

U konačnici, ministarstva i institucije trebaju uspostaviti sustave za redovito praćenje i evaluaciju provedbe, uz otvorenost za učenje i prilagodbu prema novim saznanjima i potrebama. Time će se osigurati da se svaki korak u radu prema djeci s poremećajima u ponašanju temelji na kvalitetnim podacima i refleksiji stvarnih rezultata.

VI. 4. Preporuke za stručne djelatnike

Stručni djelatnici, kao najbliži sustavu podrške djeci s poremećajima u ponašanju, imaju ključnu odgovornost koja nadilazi tehničke zadatke i formalne uloge. Oni su ti koji svakodnevno ulaze u živote djece i njihovih obitelji, koji prepoznaju njihove potrebe, pružaju potporu i pomažu u prevladavanju izazova. Njihova uloga zahtijeva visoku razinu empatije, profesionalnosti i posvećenosti, jer kroz njihov rad oblikuju se iskustva i sudbine najosjetljivijih članova društva.

Preporučuje se da stručnjaci kontinuirano ulažu u vlastito usavršavanje, ostajući otvoreni za nove pristupe, znanja i metode rada. Posebno je važno da njegovanje multidisciplinarnog pristupa postane svakodnevna praksa, gdje se različite struke međusobno nadopunjuju i zajedno traže najbolja rješenja za dijete kao cjelovitu osobu.

Stručnjaci su pozvani da budu aktivni zagovornici prava djece, ne samo unutar svojih institucija, nego i u širem društvenom kontekstu, doprinoseći razbijanju stigmi i poticanju inkluzije. Njihova profesionalna etika mora biti usmjerena na zaštitu dostojanstva svakog djeteta, te na poštivanje individualnih razlika i potreba.

Također, stručnjaci trebaju biti aktivni sudionici u intersektorskim timovima i mrežama, doprinoseći koordinaciji i razmjeni informacija, ali i osnažujući obitelji da postanu punopravni partneri u procesu podrške. Njihov rad mora biti vođen najvišim standardima kvalitete i sigurnosti, uz odgovorno upravljanje povjerljivim podacima i transparentnu komunikaciju.

Na kraju, od stručnjaka se očekuje da budu glas promjena unutar sustava, prepoznajući prepreke i predlažući inovacije koje će sustav približiti potrebama djece i obitelji, uvijek sa sviješću o svom profesionalnom i moralnom zadatku.

VI. 5. Preporuke za nevladine organizacije (NVO)

Nevladine organizacije predstavljaju jedan od najvitalnijih i najprilagodljivijih segmenata društva kada je riječ o pružanju podrške djeci s emocionalnim i ponašajnim teškoćama. Njihova snaga ne leži samo u fleksibilnosti i brzini djelovanja, već i u blizini s lokalnim zajednicama, povjerenju koje često uživaju kod korisnika i sposobnosti da djeluju tamo gdje institucije ponekad ne dopiru.

U tom smislu, od NVO-a se očekuje da i dalje budu inovativne, angažirane i senzibilizirane za potrebe djece i mladih u riziku. Njihova odgovornost je i u tome da stalno preispituju vlastite metode rada, jačaju stručne kapacitete svojih timova, te osiguraju kvalitetu i etičnost u svakom aspektu svoje djelatnosti.

Preporučuje se da NVO sektor intenzivnije traži načine za institucionalnu suradnju s javnim sustavima iz oblasti zdravstva, obrazovanja, socijalne zaštite i pravosuđa, ne u ulozi zamjene, već kao komplementarni partner koji može ponuditi dodatne resurse, specijalizirane usluge i inovativne pristupe. Uključivanje u krizne intervencije, edukaciju stručnjaka i rad u multidisciplinarnim timovima može značajno povećati učinkovitost odgovora na potrebe djece.

NVO-i također imaju važnu ulogu u zagovaranju prava djece bilo da je riječ o podizanju javne svijesti, iniciranju promjena politika ili ukazivanju na sustavne propuste. Njihova spremnost da budu korektiv društva, ali i njegov saveznik u kreiranju boljih rješenja, čini ih nezaobilaznim akterima u ovoj oblasti.

Na koncu, nevladine organizacije trebaju djelovati s osjećajem moralne i društvene odgovornosti, posebno kada je riječ o radu s ranjivim skupinama djece. Njihovo djelovanje treba biti prožeto autentičnom predanošću i ljudskošću, ali i spremnošću da se uključe u strukturirane procese koji vode prema sustavnoj i održivoj podršci djeci s problemima u ponašanju.

VI. 6. Preporuke za akademsku zajednicu

Akadska zajednica ima jedinstvenu i višestruku odgovornost u oblikovanju budućnosti društva kroz obrazovanje budućih stručnjaka, razvoj znanstvenih znanja i kritičku refleksiju društvenih fenomena. Kada je riječ o djeci s poremećajima u ponašanju, njezina uloga je nezamjenjiva: upravo se na fakultetima i institutima oblikuju temelji razumijevanja, pristupa i praksi koje kasnije žive kroz rad stručnjaka u sustavima zdravstva, obrazovanja, socijalne skrbi i pravosuđa.

Jedan od najvažnijih zadataka akademske zajednice jest da osluškuje teren, te da bude istinski povezana s praksom i potrebama zajednice. Umjesto zatvorenosti u teorijske koncepte koji su često odvojeni od stvarnosti, preporučuje se uspostava dvosmjernog odnosa između znanosti i prakse: akademska zajednica treba učiti iz iskustava stručnjaka s terena, ali i vraćati toj istoj praksi validirane modele, evaluirane pristupe i korisne alate.

U obrazovnim programima potrebno je osigurati više prostora za teme emocionalnog razvoja djece, ponašajnih teškoća, trauma i rizičnih faktora, ali i za razvoj praktičnih vještina rada s djecom u riziku. Teorijska znanja moraju biti potkrijepljena stvarnim studijama slučajeva, simulacijama, terenskim radom i mentoriranim iskustvom, kako bi mladi profesionalci u sustave ulazili pripremljeniji, osjetljiviji i otporniji.

Preporučuje se i jačanje znanstvenoistraživačkog rada u ovoj oblasti, a osobito onog koji ima neposrednu praktičnu vrijednost i koji se temelji na participaciji djece, obitelji i stručnjaka. Akademske institucije trebale bi biti nositelji razvoja evaluacijskih mehanizama, baze podataka i pokazatelja koji omogućuju praćenje učinaka intervencija i politika.

Naposlijetku, akademska zajednica mora prepoznati svoju javnu odgovornost: njezina riječ mora biti glasna i jasna u javnim raspravama, u kritici neadekvatnih praksi, ali i u podršci progresivnim rješenjima. Ona treba biti most između znanja i djelovanja, između analize i angažmana jer upravo to društvo očekuje od onih koji ga vode kroz učenje i spoznaju.

VI. 7. Preporuke za medije i javni diskurs

U društvu u kojem riječi oblikuju stvarnost, mediji i javni govor imaju ogromnu moć, doprinoseći kako razumijevanju, suosjećanju i rješenju problema, tako i njihovom produbljanju, iskrivljavanju i dodatnom stigmatiziranju. Kada je riječ o djeci s emocionalnim i ponašajnim teškoćama, način na koji se o njima govori često presuđuje više od samih politika: jezik koji koristi medij može biti most ili prepreka, zaštita ili povreda.

Upravo zbog toga, odgovornost medija i svih sudionika javnog diskursa leži u etičkom i informiranom izvještavanju, koje ne banalizira ni senzacionalizira tuđe teškoće. Djeca u riziku ne smiju biti predmet javnog zgražanja, moraliziranja ni etiketiranja, već subjekti podrške i razumijevanja. Svaka nepažljivo izgovorena riječ, svaki naslov koji podmeće krivnju, može imati trajne posljedice za dijete i njegovu obitelj.

Preporučuje se da mediji, a osobito oni s većim dosegom, aktivno promiču pozitivne priče, modele uspješnog oporavka i primjere dobre prakse, čime doprinose razbijanju predrasuda i ohrabruju zajednicu na uključivanje, a ne na odbacivanje. Ujedno se preporučuje izgradnja medijske pismenosti i senzibiliziranosti kod novinara, urednika i voditelja kroz edukacije o dječjim pravima, razvojnim teškoćama i društvenoj odgovornosti izvještavanja.

Također, važno je da se u javni prostor otvore vrata stručnim glasovima – psiholozima, pedagogima, socijalnim radnicima i istraživačima – kako bi oblikovali narativ utemeljen na znanstvenim činjenicama, a ne na mitovima ili političkim manipulacijama. Jednako važno, glas djece i mladih samih, osobito onih koji su prošli kroz sustav, treba dobiti svoje mjesto, jer njihovo iskustvo nosi vjerodostojnost koju nijedan izvanjski analitičar ne može donijeti.

U konačnici, javni govor – bilo da se odvija u medijima, na društvenim mrežama, u parlamentima ili vjerskim propovjedaonicama – mora prestati koristiti jezik isključivanja, stigmatizacije i agresije, a umjesto toga graditi prostor ljudskosti, dijaloga i solidarnosti. Promjena društvene klime ne počinje ni u ustanovama ni u zakonima, nego u načinu na koji se o drugome govori.

VI. 8. Preporuke za privatni sektor

Iako se pitanje djece s emocionalnim i ponašajnim teškoćama tradicionalno veže uz javne sustave (poput zdravstva, obrazovanja, socijalne zaštite i pravosuđa), privatni sektor se ne može i ne

smije promatrati kao neutralni promatrač. Kao važan segment društva koji posjeduje resurse, inovativnost i utjecaj, privatni sektor ima potencijal da pruži stvaran doprinos izgradnji inkluzivnijeg i humanijeg okruženja za djecu u riziku.

Prva, i možda najvažnija uloga privatnog sektora jest u društveno odgovornom poslovanju. Preporučuje se da kompanije razvijaju politike koje prepoznaju potrebe ranjivih skupina i uključuju podršku projektima koji se bave prevencijom, rehabilitacijom i reintegracijom djece s problemima u ponašanju. To se može ostvariti kroz financiranje usluga, donacije, partnerstva s NVO-ima i institucijama, osiguravanje stipendija, mentorstva ili stažiranja za mlade iz marginaliziranih skupina.

Privatni sektor također može biti važan resurs u razvoju digitalnih alata i inovacija koji će služiti kao most između stručnjaka, djece i njihovih obitelji kroz aplikacije za praćenje napretka, e-savjetovališta, sustave za ranu detekciju rizika ili alate za zajedničko planiranje tretmana. Informatičke i komunikacijske tvrtke tu mogu ponuditi izuzetno vrijednu tehničku i konceptualnu podršku.

Osim toga, kompanije mogu doprinijeti i kroz unutarnje politike zapošljavanja i edukacije, promovirajući inkluzivne prakse, sudjelujući u programima socijalne reintegracije mladih koji su prošli kroz tretman, te jačajući senzibilizaciju vlastitih zaposlenika o važnosti mentalnog zdravlja, nenasilne komunikacije i podrške mladima.

Na koncu, preporučuje se da predstavnici privatnog sektora, a osobito oni koji se već uključuju u filantropske aktivnosti, budu ravnopravni članovi lokalnih zajedničkih tijela i foruma za izradu i provedbu politika za djecu, dajući svoj doprinos ne samo resursima, nego i idejama, iskustvom i društvenim utjecajem.

U društvu koje teži održivosti i inkluzivnosti, poslovni uspjeh se sve više mjeri i po tome koliko koristi donosi zajednici. Djeca s emocionalnim i ponašajnim teškoćama nisu trošak, nego su prilika da pokažemo kakvo društvo želimo graditi. Privatni sektor ima snagu da bude dio te pozitivne promjene.

VII. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Pitanje djece s emocionalnim i ponašajnim teškoćama nije tema jednoga sektora, niti izazov jednoga razdoblja. Ono je presjek svih naših institucionalnih, stručnih i društvenih politika i ogledalo koje ne pokazuje samo djecu "u riziku", nego i društvo u riziku da ih ne prepozna, ne razumije i ne zaštiti.

Kroz prethodna poglavlja jasno su identificirani ključni izazovi koji prožimaju različite sektore, razrađeni su rizični faktori koji oblikuju ponašanje djece, prikazane su razorne posljedice koje nerješavanje ovog problema ostavlja ne samo na djecu i njihove obitelji, nego i na zajednicu u cjelini. Predložene su smislene, sadržajno osmišljene i međusobno povezane mjere po oblastima, uključujući i one koje traže zajedničko, intersektorsko djelovanje. Definirane su uloge i odgovornosti svih ključnih aktera: od političkih vlasti, institucija i stručnjaka do nevladinog sektora, akademske zajednice, medija, pa i privatnog sektora. Naposljetku, ponuđene su konkretne preporuke za djelovanje, osmišljene ne kao lista želja, nego kao poziv na odgovornost.

No, ni jedan dokument, ma kako sveobuhvatan bio, ne može sam po sebi promijeniti stvarnost. Stvarnu promjenu donose ljudi kao oni koji odlučuju, koji provode, koji pomažu, koji gledaju i koji djeluju.

U ovom kontekstu, svaka karika sustava ima svoju ulogu. Nijedna nije premala da ne bi imala smisla, niti prevelika da bi smjela zanemariti svoju dužnost. Djeca o kojoj ovdje govorimo često ne traže savršena rješenja. Naprotiv, ona traže prisustvo, razumijevanje i pokušaj. Čak i kad je pokušaj nesavršen, čak i kad ne uspije iz prve, on ipak ostavlja trag. Neuspješan pokušaj pomoći časniji je od suzdržanosti koja se skriva iza procedura, nadležnosti ili straha od pogreške.

Zatvaranje očiju, prebacivanje odgovornosti, birokratska šutnja i institucionalna škripavost ne oslobađaju krivnje. Naprotiv, one učvršćuju lanac nepravde. Jer kad društvo ne prepozna dijete u nevolji, ono ne propušta samo ispuniti svoju dužnost, već propušta i vlastitu budućnost.

Zato ovaj dokument ne završava, nego počinje ovdje kao poziv na zajednički iskorak iz kruga pasivnosti u prostor suradnje i odgovornosti. Kao podsjetnik da ne postoje "tuđa" djeca, niti "nečiji" problemi. Kao zalog da ćemo se, kao stručnjaci, donositelji odluka, roditelji, susjedi i građani, svi moći pogledati u oči – sebi i jedni drugima – znajući da smo pokušali, pa makar i nesavršeno.

U pitanju nisu samo djeca "s poremećajima u ponašanju". U pitanju su djeca s potencijalom, s pričom, s pravom na odrastanje. I na nama je – svakome od nas – da im pomognemo da to pravo žive dostojanstveno.